

SAAKO VALITA?

Vammaisen valinnat sosiaalityön käytäntönä

Minna Kivimäki
Kandidaatin tutkielma
Sosiaalityö
Avoin yliopisto
Jyväskylän yliopisto
syksy 2017

TIIVISTELMÄ

SAAKO VALITA? Vammaisen valinnat sosiaalityön käytäntönä

Minna Kivimäki

Sosiaalityö

Kandidaatin tutkielma

Avoin yliopisto

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja Helky Häkli

Joulukuu 2017

sivumäärä: 39 sivua + 3 liitettä

Sosiaalihuollon valinnanvapaudesta on vain vähän tutkittua tietoa, lähinnä henkilökohtaiseen budjettiin ja palvelusetelimalliin liittyen. Tutkimukseni kohteena on vammaissosiaalityön asiantuntijuus ja vammaisen henkilön valinnanvapaus. Tutkimukseni tuottaa tietoa vammaissosiaalityön käytänteistä, vammaisen mahdollisuudesta tehdä elämässään valintoja sekä sosiaalityöntekijän roolista vammaisen henkilön valinnanvapauden tukijana ja mahdollistajana. Tutkimustehtävänäni on selvittää sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta vammaissosiaalityössä ja vammaisen itsemääräämisoikeuden sekä valinnanvapauden toteutumista vammaispalvelujen käytännössä sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapausuudistus huomioon ottaen. Tutkimukseni keskeisiä käsitteitä ovat vammaisuus, vammaissosiaalityöntekijän asiantuntijuus sekä vammaisen itsemääräämisoikeus ja valinnanvapaus.

Tutkimukseni aineisto koostuu kahden erään kaupungin vammaispalvelussa työskentelevän sosiaalityöntekijän haastattelusta, mikä toteutettiin teemahaastatteluna. Olen valinnut haastatteluaineistosta vammaisuuden määrittelyä, vammaissosiaalityön asiantuntijuutta ja sen käytäntöä sekä vammaisen itsemääräämisoikeuteen, valinnanvapauteen ja valinnanvapauden tulevaisuuteen liittyvät materiaalit ilman väliteemoittelua. Tutkimuksen analyysimenetelmänä käytän faktanäkökulmaa painottavaa sisällönanalyysia. Tutkimusaineiston soveltuvat osat peilaan suhteessa löytämäni teorian tietoon.

Tutkimustulokseni osoittavat, että sosiaalityöntekijöiden puheissa itsemääräämisoikeus kytkeytyy vahvasti valinnanvapauteen ja päinvastoin. Tutkimustulokseksi sain, että sosiaalityöntekijä asiantuntijana tukee ja mahdollistaa vammaisen henkilön oikeutta valinnanvapauteen. Toisaalta vammaissosiaalityössä valinnanvapaus merkitsee useampaa vammaisen henkilön elämässä olevaa asiaa, ei pelkästään sosiaali- ja terveystalvelujen valinnanvapautta. Tulokset osoittavat myös, että asuinpaikalla on merkitystä sen suhteen, mitä ja missä laajuudessa vammaispalveluja on tarjolla ja vammaisen henkilön valittavissa. Toisaalta tuloksissa näyttäytyy myös muita haasteita valinnanvapauteen liittyen, kuten lähiverkoston tai -yhteisön vaikutus. Tulokset osoittavat pohdintoja eikö jo nykyinen lainsäädäntö mahdollista sosiaalipalvelujen valinnanvapauden laajentamista vammaissosiaalityön käytänteissä. Tutkimustulokseksi muodostui myös huolenaiheita suhteessa sosiaalityön, vammaisten mielipiteiden näkyvyyden ja vammaisten valinnanvapauden tulevaisuuden suhteen. Tutkimustuloksia ei voida yleistää ja muutoinkin tarvitaan lisätutkimusta löydöksieni varmistamiseksi vähäisen haastatteluosanoton vuoksi.

Asiasanat: sosiaalityö, asiantuntijuus, vammaisuus, itsemääräämisoikeus, valinnanvapaus

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	2
2 AIKAISEMISTA TUTKIMUKSISTA	4
3 VAMMAISUUTTA MÄÄRITTÄVIÄ NÄKÖKULMIA.....	6
4 VAMMAISSOSIAALITYÖN ASiantuntijuudesta	8
4.1 Sosiaalityöntekijän roolista vammaissosiaalityössä.....	8
4.2 Vaikeavammaisuudesta vammaissosiaalityön käytännössä	9
4.3 Kehitysvammaisuudesta vammaissosiaalityön käytännössä	10
5 KOHTI LAAJENNETTUA VALINNANVAPAUTTA	12
6 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA -MENENETELMÄSTÄ	15
6.1 Tutkimusaineiston analysointi	18
6.2 Tutkimuksen laadusta, luotettavuudesta ja eettisyydestä	19
7 TUTKIMUSTULOKSIA	22
7.1 Vammaissosiaalityön asiantuntijuutta käytännössä.....	22
7.2 Vammaisen mahdollisuus itsemääräämisoikeuteen ja valintoihin .	25
7.3 Vammaisten valinnanvapauden tulevaisuudesta	28
9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	32
Kirjallisuus.....	36

Liitteet

Liite 1: Tutkimusprosessin kulku touko-joulukuu 2017

Liite 2: Teemahaastattelun runko/ teemat Kutsu tutkimukseen

Liite 3: Kutsu haastatteluun

Liite 4: Haastattelusopimus

1 JOHDANTO

Kiinnostuin vammaissosiaalityöstä ja valinnanvapaudesta vammaissosiaalityössä olleen harjoittelun myötä. Vammaissosiaalityössä työskennellään usein heikompiensaisten ja heidän viimesijaisten etujen oikeutuksen tarkastelun parissa, joilla voi olla vammaisen elämään merkittäviä vaikutuksia. Olen seurannut ajankohtaisesti käynnissä olevaa keskustelua sosiaali- ja terveydenhuollon uudistukseen eli sote-uudistukseen liittyen, mihin liittyy myös maakunta- ja asiakkaan valinnanvapausuudistus. Keskustelu vaikutti myös kandidaattityön aiheen valintaan. Ajattelin tutkimustyöhön ryhtyessäni sote-uudistuksella olevan merkitystä vammaisen elämään. Mielenkiintoista on ollut, etten ole nähnyt julkisuudessa olevissa valinnanvapauskeskusteluissa tarkastelua sosiaalihuollon asiakkaiden, esimerkiksi vammaisten valintoihin liittyen, vaikka heidän kohdallaan on usein kyse erityisen tuen tarpeesta ja viimesijaisten sosiaaliturvan varassa elävästä yksilöstä. Näin ollen on odotettavissa haasteita valinnanvapauden toteutumisen suhteen. Toisaalta jo nyt valinnanvapauden kytkeytyvä itsemääräämisoikeus on lainsäädännössä huomioituna.

Tutkimukseni perustuu ajatukseen vammaisen oikeudesta tehdä sosiaalityöntekijän tuella elämäänsä liittyviä valintoja, kuten kuka tahansa muu kansalainen. Tutkimustehtäväni on selvittää sosiaalityöntekijän roolia suhteessa vammaisen valinnanvapauden päätöksentekoprosessissa. Tutkimuksessani lähestyn aihetta asiakkaan vammaisuuden, vammaissosiaalityön asiantuntijuuden sekä itsemääräämisoikeuden ja valinnanvapauden käsitteiden näkökulmista. Tutkimustani sivuavissa teoriamateriaaleissa on jonkin verran noin 10 vuoden takaa tai vanhempia aineistoja, jotka arvioin kuitenkin sopiviksi tutkimukseni taustaksi soveltuvien osien. Teoriatieto koostuu kirjallisuudesta, tutkimuksista, lakiteksteistä ja erilaisilta verkkosivuilta saatavasta tiedosta. Erityisesti sosiaalihuollon asiakkaiden osalta valinnanvapausaineistoa on niukasti saatavissa, aikaisempien valinnanvapaututkimusten keskittyessä terveydenhuollon valinnanvapauden näkyväksi tekemiseen.

Tässä tutkimuksessa keskityn vammaisuuden määrittelyyn, sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden ja sen käytännön sekä vammaisten henkilöiden valintojen tarkasteluun, sote-uudistuksen valinnanvapasteema (sisältää itsemääräämisoikeuden) huomioiden. Tutkimusraporttini rajauksessa huomioin Pro gradu-tutkimukseni, jonka vuoksi säästän osan

(haastattelu)aineistosta tulevaa käyttöä varten. Näin ollen en keskity raportissani vammaissosiaalityössä valinnanvapauteen liittyviin rakenteellisiin ongelmiin, enkä valinnanvapausuudistuksen taustalla olevaan uusliberaaliin julkisen johtamisen, New Public Management (NPM) ideologiaan (Junnila & Whellams 2016, 22, Rannisto & Tienhaara 2016, 9-10). Olen myös rajannut valinnanvapausjärjestelmäesimerkkien (henkilökohtainen budjetti ja palveluseteli) tarkemman tarkastelun tutkimukseni ulkopuolelle. Tutkimuksen toteuttamistavaksi valitsin teemahaastattelun ja haastateltavaksi sain kaksi vammaispalvelun sosiaalityöntekijää, joita haastattelin parina.

Tutkimukseni avulla löytyi useampi näkökulma, joiden kautta valinnanvapautta voidaan vammaissosiaalityössä tarkastella. Ensinnäkin kyse on tarjolla olevan palvelun, esimerkiksi henkilökohtaisen avun järjestämistävän valinnasta. Toinen näkökulma käsittää vammaisen yksilölliset valinnat täysin arkisissa asioissa, kuten kaupassa mieleisten ostosten tekeminen ja kotona päälle puettavien vaatteiden valitseminen. Kolmas näkökulma merkitsee elämäntapaan liittyvien valintojen, kuten päihteiden käytön tai seksisuhteiden mahdollistumista. Yhteistä näille näkökulmille on, että niiden suhteen voi ilmetä haasteita. Haastatelluilla ei ollut vielä tietoa niistä vaikutuksista, joita valmisteilla olevalla valinnanvapausuudistuksella voisi vammaisen elämään olla. Haastatellut pohtivat, kuullaanko valinnanvapausuudistuksessa riittävästi heikoimmassa asemassa olevien näkemyksiä. Toisaalta pohdintaa herättää se, mitä lisäarvoa valinnanvapausuudistus ylipäättään vammaiselle toisi. Mahdollisuus sille, ettei mikään muutu on olemassa, jolloin vammaisen valinnat kohdistuvat kuten aiemminkin niihin asioihin, joita on ollut jo nyt mahdollista valita, mukaan lukien henkilökohtaisen avustajapalvelun tuotantotavan valinta. Sosiaalityön asiantuntijoilla ilmenee myös huolta liittyen omaan ammattiin tulevaisuudessa, sosiaalityön olemassa oloon yhteiskunnassa.

Tutkimusraporttini sisältää ensin tietoa löytämistäni aikaisemmista tutkimuksista. Sen jälkeen kuvaan joitakin tutkimustehtävääni kuuluvia käsitteitä, kuten vammaisuuden määrittelyä, (vammas)sosiaalityön asiantuntijuutta ja valinnanvapautta, sisältäen itsemääräämisoikeuden. Raporttini sisältää tietoa valitsemastani tutkimusmenetelmästä, kerätyn aineiston analysoinnista sekä tutkimuksen laadusta, eettisyydestä ja luotettavuudesta. Raportoin tutkimustuloksissa vammaissosiaalityön sekä vammaisen henkilön valinnanvapauden käytäntöön ja sen tulevaisuuteen liittyen. Tutkimusraportin päätän pohdintaan tuloksista sekä tutkimusprosessin kulusta.

2 AIKAISEMISTA TUTKIMUKSISTA

Seuraavaksi esittelen joitakin tieteellisiä löydöksiä, joissa vammaisuutta, sosiaalityön asiantuntijuutta ja valinnanvapautta on aiemmin tarkasteltu. Etsiessäni vammaisuuteen, vammaissosiaalityöhön ja valinnanvapauteen liittyviä tutkimuksia, sain todeta, että vammaisuus sosiaalihuollon asiakkaan valinnanvapauden osalta ei vielä ole laajasti tutkijoiden mielenkiinnon kohteena. Yhteiskuntatieteiden tohtori, vammaistutkimuksen ja erityiskasvatuksen dosentti sekä Kehitysvammaliiton tutkimuspäällikkö Antti Teittinen (Teittinen 2017) toteaaakin, että vammaistutkimus on jäänyt vähälle huomiolle poliittisen ja yhteiskunnallisen merkityksen näkökulmasta katsottuna. Hän jatkaa, että kansainvälisestikin vammaistutkimus on alkanut saada jonkinlaista näkyvyyttä vasta 2000-luvun aikana, tosin vain erikoistumisalana. Toisaalta, Suomessa merkittävin muutostekijä on vuonna 2016 vahvistettu Yhdistyneiden kansakuntien eli YK:n yleissopimus koskien vammaisen oikeuksia. Se on Teittisen mukaan mahdollistanut vammaisuuden määrittelyn lääketieteen lisäksi myös ympäristöä ja toimijuutta koskevaksi. Ydinkysymykseksi on näin noussut vammaisen asema yhteiskunnassa, eli millainen kansalaisuusasema hänelle muotoutuu yhteiskunnassamme.

Väitöskirjassa nimeltä ”Vammaisuus hyvinvointivaltiossa. Invalideiksi, vajaamielisiksi ja kehitysvammaisiksi määriteltyjen kansalaisasema suomalaisessa vammaispolitiikassa 1940-luvun taitteesta vuoteen 1987”, valtiotieteiden tohtori ja tutkija Heli Leppälä (2014, 22, 285-286) syventyi vammaisuuden historiaan. Tutkimusaineisto perustui vammaishuollon lainsäädäntöön, sen valmistelumateriaaleihin sekä julkisuudessa vammaishuoltoon liittyneeseen keskusteluun. Tulokseksi hän sai, että vammaisuutta on käsitelty eri aikakausina eri tavoin. Sosiaalityöntekijä, yliopiston tutkija Hannele Harjunen (2004, 306, 321) pohtii nykyaikaisemmin tutkimusartikkelissaan ”Exploring obesity through the social model disability” onko liikalihavuus sosiaalinen malli vammaisuudesta. Hän on koonnut artikkelinsa 12 teemahaastattelun ja 35 ylipainoisen, 21-65-vuotiaiden suomalaisten naisten kirjoitusten perusteella, joita haettiin suomalaisen sanomalehden ja naisten aikakauslehden ilmoituksilla. Harjusen tutkimus tukee käsitystä, että ylipainosta pitäisi saada aikaiseksi julkista keskustelua, jotta siitä muotoutuisi poliittinen asia, yksi osa vammaisuuden sosiaalista mallia, vähentäen näin yksilön kokemaa itseinhoa ja leimautumista. Asiasta

tarvitaan myös enemmän systemaattista ja pitkäkestoista tutkimusta, jotta ylipainoisiin liittyvät ennakkoluulot ja syrjivät käytänteet vähenisivät.

Professori, sosiologi Alan Roulstone (2009, 442) käsittelee artikkelissaan ”Disability and Social Policy” kriittisesti sosiaalipolitiikan tekijöitä, joilla on ollut vaikutusta esimerkiksi vammaisiin henkilöihin. Hän toteaa, että vammaisiin kohdistuvat käytänteet ovat alkaneet jakaa ihmisiä työhön sopiviksi ja niihin, jotka ansaitsevat yhteiskunnan tukea. Kasvatustieteiden maisteri, vammaispalvelujen asiantuntija Anu Autio ja yhteiskuntatieteiden maisteri, sosiaali- ja terveystieteiden neuvonantaja Markku Niemelä (2017, 279-280) käsittelevät vammaisuuden määrittelyä lainsäädännön ja yleissopimuksien pohjalta. He tiivistävät, että nykyinen vammaisten sosiaalihuollon palvelurakenne on kehittynyt vuonna 1977 säädetyin kehitysvammalain ja 1987 säädetyin vammaispalvelulain varaan. Se on johtanut vammaisten (vaikeavammaisen vs. kehitysvammaisen) osalta eriytyneisiin palvelupolkuihin.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) johtava asiantuntija Maijaliisa Junnila, sosiaali- ja terveysministeriön erityisasiantuntija Anne Whellams sekä THL:n tutkija, valtiotieteiden kandidaatti sekä sairaanhoitaja Laura Hietapakka (2016, 62) ovat käsitelleet THL:n ”Hallintoalamaisesta aktiiviseksi valitsijaksi. Valinnanvapauden muotoutuminen sote-palveluissa” raportissa terveydenhuollossa käytössä olevia valinnanvapausmalleja. He nostavat esiin Englannin ja Ruotsin kokemuksia valinnanvapauteen liittyen sekä haastattelutuloksia Suomen valinnanvapausjärjestelmän tilasta ja tulevaisuuden visioita. Muutoin sosiaalihuoltoon liittyvää valinnanvapaustutkimusta ei ole heidän mukaan vielä saatavilla.

Seuraavaksi perehdyn vammaisuutta määrittäviin näkökulmiin; miten ja mitkä tahot määrittelyä tekevät ja miten erottuvat yhteiskunnassamme vaikeavammaisuus ja kehitysvammaisuus.

3 ERI NÄKÖKULMIA VAMMAISUUDESTA

Vammaisen tarvitsee tukea saavuttaakseen vammattoman tasoisen toimintakyvyn (Sipilä & Anttonen 2016, 73). Somerkivi (2000, 127) korostaa toimintakyvyn tavoittelussa olevan ensisijaisesti kyse vammaisen elämän sisäisestä hallinnasta, jotta voi selviytyä. Se, kuka määrittyy vammaiseksi, voidaan määrittää useammalla tavalla, jota tässä luvussa taustoitan. Filosofian ja psykologian tohtori, psykologi ja psykoterapeutti Berit Lagerheim (1989, 54) selostaa, että käytännössä vammaisuuden näkyvin piirre saattaa olla epäkäytännöllisyys ja verkkaisuus. Hän kertoo esimerkkejä. Sokea etsii pitkään pudonnutta esinettä lattialta, kuulovammaisen kysyy samaa asiaa monta kertaa tai keskeyttää toistuvasti keskustelun kysymyksillään, liikuntavammaisella yksinkertaisten asioiden suorittaminen voi kestää kohtuuttoman kauan ja kehitysvammaisen kohdalla kaikki kommunikaatio vaatii paljon aikaa. Ja silti vammaisen saattaa haluta suoriutua asioistaan itse. Lagerheim muistuttaa, että sokeus ja kuurous vaikeuttavat käsityksen muodostamista ympäristöön ja vuorovaikutussuhteessa muihin, jolloin vammaisen käyttää muita keinoja toimivan vuorovaikutussuhteen luomiseksi.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) lakimies Juha-Pekka Konttinen, Kynnys ry:n toiminnanjohtaja Kalle Könkkölä sekä tietokirjailija, toimittaja Heini Saraste ((toim.) 2007, 14-15) kertovat, että vammaisuus voidaan jaotella vammaksi (impairment), vajaatoiminnaksi (disability) tai haitaksi (handicap). Heidän mukaan vammaisuudessa ei ole kyse selkeärajaisesta jaosta vammaisiin ja vammattomiin vaan siitä, kuka yhteiskunnassa sopimuksenvaraisesti eri aikakausina määrittyy vammaiseksi erilaisten toimintakyvyn ulottuvuuksien ja asteiden perusteella.

Filosofian kandidaatti, erikoissuunnittelija Viktor Savtchenko, professori Asko Suikkanen ja dosentti, yliopistonlehtori Ritva Linnakangas (2010, 68) kertovat, että vammaisuutta voidaan määritellä *ihmisoikeuskysymyksenä*. Siitä selkein ja merkittävin esimerkki on Yhdistyneiden kansakuntien (YK) yleiskokouksen vuonna 2006 hyväksymä yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. Autio ja Niemelä (2017, 275) kirjoittavat, että yleissopimuksen mukaan vammaisuus on ajassa, paikassa, kulttuurissa sekä kontekstissa kehittyvä käsite, jolla on vaikutusta vallitseviin käsityksiin ja käytäntöihin suhteessa vammaisuuteen liittyvien ratkaisujen löytymiseksi. Vammaisen on siinä henkilö, jolla on

pitkäaikainen, ruumiillinen, henkinen, älyllinen tai aisteihin liittyvä vamma, joka voi olla esteenä täysimääräiselle, tehokkaalle ja yhdenvertaiselle osallistumiselle yhteiskunnassa. He jatkavat, että vammaispalvelulain 2§ pykälä määrittää vammaiseksi henkilön, jolla on vamman tai sairauden vuoksi pitkäaikaisesti erityisiä vaikeuksia suoriutua tavanomaisista elämän toiminnoista. Toisaalta, kun kiinnitetään huomiota diagnoosin lisäksi toimintakykyyn, muovaavat vammat tai sairaudet ihmisten käsityksiä ihmisistä ja vammautuneen minäkuvaa, vammojen tai sairauksien alkaessa toisinaan hallita henkilön identiteettiä.

Professori Asko Suikkanen (1999, 92) selostaa, että lääketieteeseen perustuvassa *yksilöllisessä vammaisuuden mallissa* asiantuntijat, esimerkiksi lääkärit ovat koulutuksensa myötä sosiaalistuneet ajattelemaan, ettei vammaisen toimintavajavuutta voida pidempiaikaisena sosiaalisena tilana ”parantaa” lääketieteen keinoin. Savtchenko ym. (emt. 67) toteavat, että vammaisuuden määrittelyn perustuessa lääketieteen käsitteisiin ja luokituksiin, vammaisuus sisällytetään osaksi tautiluokitusta (ICD-10). Se tarkoittaa, että vammaisuutta tarkastellaan yksilön ongelmana. Suikkanen (emt. 92) toteaa, etteivät lääkärit ota kantaa siihen, missä ja miten vammaisen asuu, kouluttautuu, työskentelee tai millaisia etuuksia tai palveluja hänen tulisi saada. Toisaalta vammaisuudesta seuraa pitkäaikaissairauksiin verrattuna enemmän sosiaalista kategorisointia, millä on vaikutusta vammaisten määrään yhteiskunnassa (Savtchenkon ym. 2010, 67). Aution ja Niemelän (2017, 274) mukaan tällöin puhutaan *vammaisuuden sosiaalisesta mallista*, jolloin huomio kiinnittyy vammojen lisäksi sosiaalisiin tekijöihin, jotka vaikeuttavat vammaisen henkilön elämää arjessa. Vammaisuudesta johtuvia ”ongelmia” ei ratkaista vammaisuuden sosiaalisessa mallissa yksilöä parantavilla ja kuntouttavilla toimenpiteillä, vaan yhteiskunnallisilla muutoksilla.

Vammaisuutta voidaan määritellä edellä kuvatun perusteella useammalla tavalla. Vammaispalvelujen sosiaalityöntekijä kohtaa työssään erilaisia vammoja ja vammaisuutta aiheuttavia tilanteita asiakkaidensa elämäntilanteissa. Suoriutuakseen työstään on sosiaalityöntekijällä oltava siihen riittävä osaaminen. Seuraavaksi käsittelen vammaissosiaalityön asiantuntijuutta.

4 VAMMAISSOSIAALITYÖN ASiantuntijuudesta

Sosiaalityön tarvetta synnyttää organisaation lisäksi asiakas tai yhteiskunta (Blom ja Morén 2015, 72), ihmisen ollessa elinympäristöineen työn kohteena (Sipilä 2011, 20). Sosiaalihuoltolain mukaan sosiaalityö on asiakas- ja asiantuntijatyötä, jolla pyritään luomaan asiakkaan tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palvelujen kokonaisuus, huomioiden muiden toimijoiden tarjoama tuki. Sosiaalityöllä tuetaan myös asiakkaan muutosta. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 15§.) Sosiaalityön tavoitteena on toimintakyvyn lisääminen osallisuuden lisääntymiseksi ja riskien seurausten kompensointi tavalliseen elämään palaamisen mahdollistumiseksi. Sen tavoitteena on myös kärsimyksen lievittäminen sekä lisäongelmien ehkäisy tarveharkintaisen tuen, kuntoutuksen tai hätäavun avulla. (Sipilä & Anttonen 2016, 74.) Sosiaalityölle on luonteenomaista työn monimuotoisuus, jossa olennaista on erilaisten ristiriitojen ja näkökulmien eettinen arviointi (Sipilä 2011, 19).

Suomen perustuslain mukaan vammaisen perusoikeuksiin kuuluu, ettei häntä aseteta vammaisuuden perusteella ilman hyväksyttävää syytä eri asemaan muiden kansalaisten kanssa, vammaisten ollessa yhdenvertaisia lain edessä. Perustuslaki myös turvaa välttämättömän toimeentulon ja huolenpidon jokaiselle, joka ei kykene hankkimaan ihmisarvoisen elämän edellyttämää turvaa (Suomen perustuslaki 731/1999, 6.1§, 6.2§, 19.1§.) Aution ja Niemelän mukaan (2017, 279) yleislainsäädännön näkökulmasta tarkasteltuna sosiaalihuoltolaki on myös vammaisten henkilöiden osalta ensisijainen palvelujen järjestämislaki. Sillä voidaan järjestää esimerkiksi kotipalveluja, kotihoitoa, sosiaalista kuntoutusta ja asumispalveluja. Toisaalta sosiaalihuoltolain mukaisesti erityistä tukea tarvitsevan henkilön oikeutena on saada omatyöntekijä, joka vastaa asiakkaan välttämättömän huolenpidon, toimeentulon sekä terveyden ja kehityksen turvaamisesta. Seuraavassa luvussa käsittelemme sosiaalityöntekijän roolia vammaissosiaalityössä.

4.1 Sosiaalityöntekijän roolista vammaissosiaalityössä

Professori Vicky White (2009, 130) kertoo, että sosiaalityöntekijä on julkishallinnon valtuuttama vallan käyttäjä, joka jakaa ohjeistuksien mukaisesti resursseja asiakkailleen. Autio ja Niemelä (2017, 282-283) taas pohtivat, että sosiaalityön asiantuntijan toteuttaessa

vammaispalvelujen palvelutehtävää, korostuu hänellä vuorovaikutusosaaminen työyksikön sijaitessa usein kunnallisessa vammaispalvelussa tai kehitysvammahuollossa. Vammaisten kanssa työskennellessä asiantuntijan tehtävän tavoitteena on edistää vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta ja toimijuutta yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisuuden aiheuttamia haittoja ja esteitä erilaisten palvelujen avulla. Näin ollen sosiaalityöntekijän tulee hallita lakisääteiset palvelut ja niiden toteuttamiskäytännöt. Hänen tulee myös hallita hakemusten käsittely- ja päätöksentekoprosessi sekä palvelujen koordinointi, johon kuuluu palvelutarpeen arvioiden ja palvelusuunnitelmien tekeminen.

Vammaispalvelujen sosiaalityöntekijä yhdistelee lääketieteellisen ja sosiaalisen lähestymistavoin saatua tietoa. Niiden perusteella hän muodostaa päätöksen tueksi kattavan kuvauksen vamman vaikutuksista vammaisen henkilön arjessa selviytymiseen. Hän yrittää myös muodostaa käsitystä vammaisen ihmisen yksilöllisistä ja ruumiillisista kokemuksista, joilla voi olla yhteys vamman luonteeseen, sukupuoleen tai etniseen taustaan (Autio & Niemelä 2017, 274). Vammaissosiaalityössä tulee eteen vaikeavammaisuuden määrittely, mitä käsittelen seuraavaksi.

4.2. Vaikeavammaisuudesta vammaissosiaalityön käytännössä

Vammaispalvelulain *vaikeavammaisuuden* määrittely tapahtuu käytännössä hakemuskohtaisesti, ei sen perusteella, onko henkilö sosiaalilautakunnan yleisten perusteiden mukaan vaikeavammaisen. Vaikeavammaisuuden arviointiin ei liity myöskään vammaispalvelulain ja -asetuksen osalta vamma- tai sairausluettelo. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, THL. Vammaispalvelujen käsikirja. Vaikeavammaisuuden määrittely. Päivitetty 2.10.2017.) Toisaalta, kun vammaisuuden ja vaikeavammaisuuden määrittely ei perustu vain terveydenhuollon näkökulmaan, arviointi painottuu toiminnallisten rajoitusten selvittämiseen ja kuvaamiseen sekä toisaalta vammaispalvelulain edellyttämän pysyvyyden arvioitiin (THL. Vammaispalvelujen käsikirja. Vaikeavammaisuuden arviointi. Päivitetty 29.7.2015).

Sosiaalihuollon arviossa huomioidaan vammaisen henkilön fyysinen ympäristö, esimerkiksi asunto, asuinympäristö, etäisyydet liikennevälineisiin ja muihin palveluihin. Siinä

huomioidaan myös, miten avuntarvetta voidaan turvata perheen sisäisin järjestelyin, miten henkilö suoriutuu tavanomaisesta elämästä ja muut yksilölliset tekijät, joilla voi olla vaikutusta henkilön jokapäiväiseen suoriutumiseen. Myös taloudellisen tuen osalta kustannusten kohtuullisuus, tarpeellisuus ja realistisuus selvitetään. Selviytyminen laitoshuollon ulkopuolella sosiaalihuollon arvioissa huomioidaan, kuten myös se, miten palveluilla ja tukitoimilla voidaan edistää lain tarkoituksen toteutumista. Hakijan omalla näkemyksellä ja kokemuksella on merkitystä sosiaali- ja terveydenhuollon tekemissä arvioissa. (THL. Vammaispalvelujen käsikirja. Vaikeavammaisuuden arviointi. Päivitetty 29.7.2015.)

Vaikeavammaisuuteen voi liittyä erityisen tuen ja palvelujen tarvetta, joita ei pystytä sosiaalihuollon yleislainsäädännöllä turvaamaan. Tällöin vammaispalvelulaki turvaa vaikeavammaiselle subjektiivisen oikeuden tiettyihin palveluihin ja tukitoimiin, joita ovat muun muassa kuljetuspalvelut, asunnon muutostyöt, palveluasuminen ja tulkkipalvelut. (Konttinen, Könkkölä & Saraste 2007, 22-24.) Toisaalta vammaispalvelulain 8.2§:n mukaan kunnalla ei ole velvollisuutta järjestää palveluasumista tai henkilökohtaista apua, mikäli vaikeavammaisen henkilön tarvitsemaa riittävää huolenpitoa ei voida turvata avohuollon toimenpitein (Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987, 8.2§). Vammaissosiaalityössä asiakkaina on myös kehitysvammaisia, joiden erityiskysymyksiä käsittelemme seuraavassa luvussa.

4.3 Kehitysvammaisuudesta vammaissosiaalityön käytännössä

Lagerheim (1989, 9, 85) haluaa muistuttaa, että esimerkiksi lapsi on vammastaan huolimatta ensisijaisesti lapsi, jolla on mahdollisuus kehittyä. Kehitykseen vaikuttaa turvallisuus, huolenpito ja virikkeet, joita lapsi saa ensisijaisesti perheeltään. Toisaalta, mitä vanhemmaksi vammaisen lapsi kasvaa, sitä enemmän häneen kohdistuu ympäristön reaktioita, toisinaan myös omien vanhempien osalta. Toisaalta esimerkiksi lievästi *kehitysvammainen* saatetaan kokea onnelliseksi ja hyvinvoivaksi kunhan hän voi juosta, kiipeillä ja tanssia. Seppälä (2008, 163) taas korostaa kehitysvammaisuuteen liittyviä ääripäitä. Toisaalta kehitysvammaisiksi kutsutaan täysin toisen avusta riippuvaisia, vaikeasti liikunta- ja kommunikaatiovammaisia sekä lähes täysin toimintakykyisiä, itsenäisesti

toimeen tulevia, joilla kuitenkin on tarvetta toisen antamaan tukeen ja apuun asioidensa hoidossa.

Seppälä (2008, 163-164) toteaa kehitysvammaisuuden asettavan käytännössä vammaisia henkilöitä lääketieteellisesti sekä sosiaalis-psykologisesti mielenkiintoiseen asemaan yhteiskunnassa. Valintoja ja päätöksiä tehdessä syntyy sen myötä toisinaan ristiriitatilanteita kehitysvammaisen tarvitsemien palvelujen ja tukimuotojen toteuttamiseksi. Tuen ja palvelujen tarvetta suhteutetaan toimintakyvyn kuvaamiseen ja arvioon, jossa huomioidaan yksilön päivittäiset toimintaympäristöt, elämänhallintataidot, kognitiiviset voimavarat, sosiaalinen verkosto ja sosiaaliset taidot sekä fyysinen kunto ja terveydentila. Toimintakyvyn kuvaamisessa ja arvioinnissa on tärkeä rooli myös kehitysvammaisen omalla näkemyksellä. Myös olemassa olevat voimavarat tulee toimintakyvyn kuvaamisessa ja arviossa huomioida. (Seppälä 2015, päivitetty 29.7.2015.)

Lainsäädännössä olevat vammaisten perusoikeudet ovat vammaissosiaalityön ja vammaispalveluissa työskentelevän sosiaalityöntekijän perusta. Vaikeavammaisuuden ja kehitysvammaisuuden erityispiirteet osoittautuvat teorian tiedon perusteella haasteellisiksi ja keskustelua herättäväksi kysymyksiksi. Seuraavaksi onkin hyvä aika perehtyä vammaisten henkilöiden valinnanvapauteen.

5 KOHTI LAAJENNETTUA VALINNANVAPAUTTA

Sosiaali- ja terveydenhuoltoalan lupa- ja valvontaviraston eli Valviran (2013, 7-8) selvityksen mukaan asiakkaan *itsemääräämisoikeus* on kirjattu esimerkiksi Suomen perustuslain (731/1999), laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) sekä kehitysvammaisten erityishuoltolain sisältöihin (519/1977). Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) lain 8.1§:ssä todetaan, että asiakkaan toivomusten ja mielipiteen lisäksi asiakkaan itsemääräämisoikeutta on kunnioitettava. 9.1§:ssä todetaan, ellei asiakas pysty sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaavan syyn vuoksi osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa sekä sosiaalihuoltoon liittyvien toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen tai ymmärtämään ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia, on asiakkaan tahto selvitettävä hänen laillisen edustajansa, omaisen tai muun läheisen henkilön kanssa. Alaikäisen osalta asiakkaan toivomukset ja mielipide selvitetään ja huomioidaan 10.1§:n mukaan alaikäisen ikä ja kehitystaso huomioiden. Kehitysvammaisten erityishuoltolain (519/1977) 42§:n mukaan erityishuollon asiakkaan itsemääräämisoikeutta on vahvistettava erityishuoltoa toteuttaessa. 42a§:n momenteissa mainitaan, että erityishuollossa olevan itsemääräämisoikeutta vahvistavat toimenpiteet tulee kirjata ylös erityishuoltoa saavan palvelu- ja hoitosuunnitelmaan yhteistyössä laillisen edustajan, omaisen tai muun läheisen henkilön kanssa, ellei siihen liity ilmeistä estettä. Itsemääräämisoikeuden toteutumista tulee säännöllisesti seurata. Itsemääräämisoikeus on kytkeytyneenä valinnanvapauteen, johon perehdyn seuraavaksi.

Yhdistyneiden kansakuntien eli YK:n yleissopimukseen sitoutuneiden valtioiden odotetaan mahdollistavan vammaisten omien valintojen tekeminen riippumatta olemassa olevasta vammasta (Tägström 2012, 27). Suomi vahvisti yleissopimuksen vammaisten oikeuksista vuonna 2016 (Teittinen 2017). Toisaalta esimerkiksi vammaisten lasten osalta on oltu varovaisia vaatimaan itsemääräämiseen ja valintoihin liittyviä oikeuksia, minimoiden näin mahdollisia ristiriitoja asiantuntijoiden kanssa (Roulstone 2014, 429). Teittinen (2000, 188) taas pohtii valinnanmahdollisuuksien tiedostamisen liittyvän ”minuuden reflektiiviseen projektiin”, jonka toteuttamiseen voi yksilö tarvita apua. Tällöin vammaisella on oikeus saada avukseen esimerkiksi sosiaalihuoltolain mukainen omatyöntekijä erityisen tuen perusteella (Autio & Niemelä 2017, 280).

Suomen valinnanvapausuudistus seuraa eurooppalaista trendiä, josta esimerkkeinä ovat Englannissa käytössä oleva henkilökohtainen budjetti ja Ruotsissa jo ennen valinnanvapauslainsäädäntöä alkanut sosiaalihuollon palvelujen ulkoistaminen koti- ja asumispalvelujen osalta (Jonsson 2016, 105, Whellams & Junnila 2016, 81). Suomen valinnanvapausuudistuksen tavoitteena on asiakkaan roolin ja palvelukokemusta korostava palvelujärjestelmä. Terveystieteiden tutkimuksessa asiakas on voinut valita vuoden 2011 terveydenhuoltolain uudistuksen jälkeen sen, missä (palvelutuottaja), kuka (ammattihenkilö), milloin ja mitä (hoito- ja hoivamuoto) sekä miten (palvelutapa esim. sähköiset palvelut) hänen asiaansa tai hoitoon liittyviä asioita hoidetaan. (Junnila, Hietapakka & Whellams (toim.) 2016, 14, Junnila & Whellams 2016, 22.) Lagerheim (1992, 67) taas pohtii palvelujen valinnanvapaudesta poiketen, onko vammaisella lapsella käytännössä aito mahdollisuus valita ystävänsä, kuten muilla saman ikäisillä vammattomilla lapsilla on.

Suomessa lokakuussa 2017 julkaistussa valinnanvapauslain luonnoksessa laajennettu valinnanvapaus merkitsisi asiakkaalle mahdollisuutta valita sosiaalityöntekijä, sote-keskus ja palvelujen tuottaja. Tarvittaessa hän saisi palvelun ostoon asiakassetelin ja paljon tai pitkäaikaista apua tarvitessaan (esimerkiksi vammaisen) henkilökohtaisen budjetin yksilöllisten palvelujen hankintaan. Asiakas saisi myös tarvittaessa apua valintojen tekemiseen. (Hallituksen reformi, maakunta- ja sote-uudistus 2017.) Professori Eva Jeppson Grassman (2000, 207) muistuttaa, että pitkällä tähtäimellä vammaisen elämään liittyvät arvioinnit, valinnat ja tavoitteet vaikuttavat nykyhetken lisäksi myöhemminkin, joten aiemmilla kokemuksilla ja arvioinneilla on vaikutusta tulevia mahdollisuuksia ajatellen.

Valintojen tekemistä edesauttaa lisääntyvä tietoisuus oikeuksista ja mahdollisuuksista vammaisten keskuudessa (Hyppönen 1999, 134). Mahdollisen laajennetun valinnanvapauden myötä Suomessa sosiaalipalvelujen valinnoissa vaikuttaisi eri tahojen harkintavalta, koska sosiaalihuollon asiakkaina on paljon erityistä tukea tarvitsevia asiakkaita. Palveluista ja valinnanmahdollisuuksista tiedottaessa tuleekin huomioida erityisryhmien edellytykset ottaa tietoa vastaan ja tehdä niiden pohjalta päätöksiä. (Junnila & Nykänen 2016, 52, Junnila & Whellams 2016, 14, 22.) Psykologian maisteri, Kehitysvammaliiton tutkija Hannu T. Vesala (2010, 161) pohtii, että tietääkseen mitä vaihtoehtoja (kehitys)vammaisille on tarjolla, tarvitsevat työntekijät oikean asenteen lisäksi kykyä havaita asiakkaan aloitteita sekä tietoa siitä, mitä vaihtoehtoja on tarjolla.

Kirjallisista aineistoista selvisi, että Suomessa valmistelussa oleva valinnanvapausjärjestelmä perustuu Euroopassa oleviin valinnanvapausjärjestelmiin. Suomessa valinnanvapautta ollaan laajentamassa koskemaan sosiaalihuollon asiakkaita, joita vammaiset henkilöt usein ovat. Työntekijät tarvittavat osaamista tunnistaa vammaisten aloitteita ja toisaalta tietoa mitä vaihtoehtoja on tarjolla. Seuraavaksi esittelen tutkimustehtävän ja valitsemani tutkimusmenetelmän, jolla selvitän vammaispalvelujen sosiaaliryöntekijöiden näkemyksiä vammaissosiaalityön asiantuntijuuteen ja vammaisten henkilöiden itsemääräämisoikeuteen ja valinnanvapauteen liittyen.

6 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSMENETelmäSTÄ

Tutkimustehtävänäni selvitin sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta vammaissosiaalityössä sekä vammaisen itsemääräämisoikeuden ja valinnanvapauden toteutumista vammaispalvelujen käytännössä sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapausuudistus huomioon ottaen.

Tutkimukseni tutkimuskysymykset olivat:

- Mitä on sosiaalityöntekijän asiantuntijuus vammaispalveluissa vammaisen henkilön valinnanvapauden tukijana ja mahdollistajana?
- Miten vammaisen itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta toteutetaan tällä hetkellä?
- Mitä sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapauden uudistuksen arvellaan tarkoittavan vammaisen osalta?

Toteutin tutkimuksen kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Vammaissosiaalityö ja vammaisen valinnanvapaus alkoi kiinnostaa tutkimusteemana keväällä 2017 olleen työharjoittelun myötä. Samoihin aikoihin aloin seurata tiiviimmin mediassa käynnissä olevaa keskustelua sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapauslainsäädännön valmistelusta.

Tutkimukseni tarkoituksena on Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2010, 161) mukaan todellisen elämän kuvaaminen, johon vaikuttaa erilaiset tapahtumat. Tutkimusjoukko voi koostua henkilöistä tai kirjallisesta materiaalista. Laadulliselle tutkimukselle on myös luonteenomaista se, että tutkimukseen valikoituva kohdejoukko valitaan tarkoituksenmukaisesti ja että siinä suositaan ihmistä tiedonkeruuvälineenä. Tutkimusaineistolla pyrin kuvaamaan vammaissosiaalityön käytäntöä ja sosiaalityöntekijän roolia vammaisen henkilön valinnanvapauden mahdollistajana ja tukijana. Tutkimuksen kohdejoukoksi valikoitui erään kaupungin vammaispalvelun kaksi sosiaalityöntekijää. Tutkimusprosessin eri vaiheista tein prosessikuvan, mikä on seuraavan sivun kuviossa 1, jota kuvaan tarkemmin sitä seuraavissa teksteissä.

Tutkimusprosessin kulku maaliskuu-joulukuu 2017

Kuvio 1. Tutkimusprosessin kulku maaliskuu-joulukuu 2017.

Hirsjärven, Remeksen ym. (emt. 164) mukaan tutkimuksen suunnitelma muotoutuu tutkimuksen edetessä joustavasti ja vallitsevien olosuhteiden mukaisesti. Alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen haastattelin vain kahta pätevää sosiaalityöntekijää johtuen tutkimusajankohtana valitsemaani henkilöstöön kohdistuneista työntekijämuutoksista. Haastattelutilanteen järjestin myös poikkeuksellisin järjestelyin, toisen haastateltavan osallistuessa puhelimitse haastatteluun, varmistaen näin haastattelun toteutumisen. Määttä (emt. 19) korostaa valitun tiedonhankintatavan huolellista perustelua. Hirsjärvi, Remes ym. (emt. 164) taas toteavat, että tutkimusmetodin valinnassa suositaan keinoja, jotka korostavat tutkittavien näkökulmia ja äänen esiintuloa, kuten teemahaastattelussa tapahtuu. Sen avulla voidaan yrittää ymmärtää tutkimuskohteen toiminnan merkitystä erilaisten teemojen avulla. Valitsin tutkimusaineiston keruuvälineeksi haastattelun. Arvelin siten saavani vaativaan aiheeseen liittyen riittävän paljon ja syvällistä informaatiota esiin.

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumuoto. Se on päämäärähakuinen ja sen tavoitteena on tiedonhankinta haastattelijan ehdoilla tai ainakin hänen johtamana keskusteluna. Teemahaastattelu soveltuu tilanteisiin, joissa keskustelun aiheena on emotionaalisesti arat asiat, kun halutaan selvittää heikosti tiedostettuja asioita, halutaan minimoida mahdollisia virheellisiä vastauksia tai kun halutaan tutkia teemoja, joista haastateltavat eivät ole tottuneet päivittäin keskustelemaan. Teemahaastattelun edellytyksenä ei ole saada aikaan yhteistä kokemusta, vaan siinä korostuu yksilön elämysmaailma haastattelun kohteena olevasta teemasta. Haastattelussa on ennalta tiedossa teemat, joista keskustellaan, ei kuitenkaan tarkkaa kysymysten muotoa tai järjestystä (Hirsjärvi ja Hurme 1995, 25-27, 35-36, 38.) Tutkimuksen haastattelumenetelmäksi valitsin teemahaastattelun, koska sen avulla keskustelu voitiin kohdentaa tiettyihin teemoihin. Tutkimukseni teemat ovat katsottavissa liitteessä 1. En kertonut etukäteen haastateltaville tarkkoja haastatteluteemoja välttääkseni ennakoasenteen muodostumista tutkimuskohdetta kohtaan.

Toteutin kahden vammaispalvelun sosiaalityöntekijän haastattelun syyskuussa 2017 parihaastatteluna, toisen haastateltavan osallistuessa suunnitelman mukaisesti yhteisessä tapaamisessa ja toinen osallistui puhelimitse. Osallistujat kutsuin haastatteluun sähköpostilla lähettämälläni kutsulla, mikä löytyy liitteestä 2. Haastateltavilla ei ollut tarkkaa tietoa keskustelussa olevissa teemoista. Toisaalta se vuoksi on voinut jäädä jotakin tärkeää

informaatiota pois keskustelusta. Teemahaastattelu toteutui pääsääntöisesti teema kerrallaan edeten. Siihen vaikutti yhden haastateltavan osallistuminen haastatteluun puhelimen välityksellä. Näin ei ollut kaikkien kesken katsekontaktia tai muuta elekieltä varsinaisen haastattelun toteutuessa vammaispalvelujen pienryhmätilassa. Haastatteluun osallistuneet kunnioittivat toisen puheaikaa kiitettävästi välttämällä päälle puhumista. Vastausvuoron aloitusta vaihdettiin välillä sen mukaan, kuka vastasi edellisellä kerralla ensin ja toisaalta huomioiden haastateltavan tarve pohtia hetki aiheeseen liittyviä asioita. Jonkin verran haastattelutilanne muistutti dialogia, jossa haastateltavat muodostivat yhteistä käsitystä teemaan liittyen, jatkaessaan toisen vastauksen pohjalta ja liittäen siihen jotakin omaansa. Kun katsekontaktia ei ollut, vuorovaikutuksessa olijat kiinnittivät tavanomaista enemmän huomiota siihen, etteivät puhuneet päällekkäin. Seuraavaksi käyn läpi tutkimusaineiston analysointivaihetta.

6.1 Tutkimusaineiston analysointi

Tutkimuksessa saadun aineiston analyysin tavoitteena on löytää tutkimuskohteelle ennalta odottamattomia löydöksiä, jotka nousevat tutkijasta riippumatta esiin tutkimuksen aikana (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2010, 164). Hirsjärven ja Hurmeen (1995, 108-109) mukaan teemahaastattelulla saadaan usein runsas aineisto, mikä tekee aineiston käsittelyn mielenkiintoiseksi ja samalla haastavaksi, jopa työlääksi. Sanasanalta puhtaaksikirjoitus voidaan tehdä valikoiden teema-alueittain. Teemahaastattelun aikana tein kaksi erillistä tallennetta välttymällä teknisiltä pulmilta laadukkaiden tallennusvälineiden (tietokone ja puhelin) ansiosta.

Aineiston purkamisen ja litteroinnin tein suunnitelmasta poiketen marraskuussa 2017, minkä vuoksi myös tutkimusraportin kirjoittaminen on viivästynyt. Haastatteluaineistoa kertyi noin 1 h 30 minuutin verran, jotka kirjoitin tekstiksi kokonaisuudessaan sanasta sanaan, murrekieltä kunnioittaen. Aineiston purkaminen kesti noin kuusi tuntia. Purkuvaiheessa turhaa työtä teetätti tallennusvälineen epätarkka kelaustoiminto aiemman kuullun tarkistamiseksi. Toisaalta hankaluutta aiheutti se, ettei tallennusväline mahdollistanut puhenopeuden säätämistä. Tekstiotteet tutkimusraporttiin poimin litteroidusta tekstistä suoraan, ilman välivaiheen teemoittelua, koska haastattelu eteni pääosin kronologisessa

järjestyksessä ja määrällisesti aineiston käsittely oli mahdollista näinkin (litteroituja tekstisivuja kertyi 17). Tekstiotteista olen poistanut kaikki tunnistettavat kohdat ja tai olen erikseen maininnut, mitä olen tekstille tehnyt häivyttääkseni tunnistettavuuden.

Alasuutarin (2011, 90-91) mukaan aineiston analyysi voidaan toteuttaa ns. sisällönanalyysimenetelmällä painottaen faktaanäkökulmaa, jolle on tyypillistä ero maailman ja siitä esitettyjen väitteiden välillä, annetun informaation todellisuuden ja tiedon antajan rehellisyyden pohdinta sekä kiinnostus tutkia sitä, mitä on tapahtunut, tutkittavien todellinen käyttäytyminen sekä mielipiteet. Valitsin analyysimenetelmäksi faktaanäkökulman peilatakseni haastateltavien kokemuksia vammaissosiaalityöstä löytämään teorian tietoon, pyrkimyksenä lisätä haastatteluaineistossa esiin nousevien asioiden oikeellisuutta. Seuraavaksi käsittelen tutkimukseni laatuun, eettisyyteen ja luotettavuuteen liittyviä tekijöitä.

6.2 Tutkimuksen laadusta, luotettavuudesta ja eettisyydestä

Tutkimus tulee suunnitella ja toteuttaa tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten mukaisesti ja tarvittavat tutkimusluvut tulee olla tutkimusta varten hankittu (Varantola, Launis, Helin, Spoo & Jäppinen 2012, 6). Tein tätä tutkimusta varten suunnitelman, minkä ohjaajani Helky Häkli hyväksyi. Tutkimussuunnitelman toimitin kesäkuussa 2017 tutkimusluvan myöntäjälle, haastateltavien työntekijöiden esimiehelle, kyseisen organisaation eettisen ohjeistuksen mukaisesti. Hirsjärvi ja Hurme (2001, 184-185) kannustavat kiinnittämään huomiota hyvään haastattelurunkoon, toisaalta haastattelukoulutuksella on myös merkitystä, lisäten siten haastattelijan varmuutta ja uskoa omiin kykyihin haastatella. Tärkeää on myös kiinnittää huomiota aineiston keruuvälineistön kuntoon. Suunnittelin haastattelun teemat etukäteen. Tarkentavat kysymykset syntyivät haastattelun aikana haastateltavien esiin nostamien asioiden perusteella. Toisaalta haastattelun kulkuun liittyvään etukäteismietintään käytettävää aikaa vähensi haastattelupäivän muutokset. Tein teknisten järjestelyjen uudelleen järjestelyä ja testausta sekä varmistelin haastatteluun osanottajien määrää yhden peruuntumisen vuoksi. Haastattelukokemusta tutkimukseen liittyen minulla ei aiemmin ole kertynyt, toisaalta työhistoriani sisältää paljon haastavia asiakastilanteita, joissa hyvään vuorovaikutukseen

(puhe ja kuuntelu) on joutunut kiinnittämään huomiota ja näin luotin haastattelun sujuvan hyvin.

Haastatteluaineiston purku eli litterointi on suositeltavaa tehdä mahdollisimman pian haastattelun jälkeen (Hirsjärvi & Hurme 2001, 185). Haastatteluaineistoni litteroinnin luotettavuutta lisää aineiston sanasta sanaan, myös murrekielellä tekstiksi kirjoittaminen. Alasuutari (2011, 95-96) jatkaa pohtien lähdekritiikin merkitystä ja kysyy missä määrin voimme olettaa aineistona olevien kertomusten olevan totuudenmukaisia. Hän korostaa, että faktanäkökulmaa sovellettaessa tulee ratkaista kysymys siitä, miten luotettavia tosiasiatiedot ovat. Aikataulujen yhteensovittaminen haastattelun suhteen tiukalla aikamääreellä ja valikoituneeseen työyksikköön kohdistuneiden muutoksien vuoksi osoittautui haasteelliseksi ja loi osaltaan riskiä haastattelun ja tutkimuksen epäonnistumiselle. Toisaalta, koska haastatellut olivat sosiaalityöntekijäpätevyyden ja vammaispalvelutyökokemuksen omaavia, lisää se tutkimuksessani käytettävän haastatteluaineiston luotettavuutta. Lähteiden etsimiseen ja siihen liittyvään kriittisyyteen olen joutunut käyttämään runsaasti aikaa käsiteltävän kirjallisuuden iän, tutkimusaiheen haastavuuden ja ajankohtaisuuden vuoksi.

Määtä (2014, 20) mukaan eettisissä pohdinnoissa voidaan todeta tutkijan oma asema suhteessa tutkittavaan ilmiöön sekä tutkimushenkilöiden kohtaamisessa. Koska olin jo harjoitteluni aikana kuullut joitakin vammaisen valinnanvapauden toteutumiseen liittyviä seikkoja, tiesin haastattelutilanteessa varmistaa, että saan mahdollisilla lisäkysymyksillä esiin hyödyllistä aineistoa raporttiani varten. Toisaalta, koska tunsin haastateltavat entuudestaan, arvelen sen helpottaneen kaikkia osapuolia tutkimusongelman arimpien asioiden käsittelyyn nostamisessa. Aineiston käsittelyssä pyrin välttämään tulkintojen tekemistä.

Varantolan, Launiksen ym. (2012, 6) toteavat, että tutkimuksesta tulee raportoida ja tutkimuksen aikana syntyneet tietoaineistot tulee tallentaa tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten edellyttämällä tavalla. Tutkimukseni osalta noudatetaan ehdotonta luottamuksellisuutta. Siihen sisältyy tutkimuskohteena olevan organisaation sekä haastateltujen työntekijöiden anonymiteetti, mikä huomioidaan myös litteroidun tekstin käytössä. Haastateltavat allekirjoittivat suostumuslomakkeen haastatteluun liittyen (ks. liite 3) ja saivat siitä oman kappaleensa. Haastateltavia yksilöiviä taustatietoja tai muita vähänkään tunnistettavia tietoja en esitä tutkimusraportissa vähäisen osallistujamäärän

vuoksi. Toisaalta tutkimusprosessin aikana ja sen jälkeen vammaispalveluihin liittyviä asioita olen käsitellyt vain yleisellä tasolla, en siis yksilöidysti, tunnistettavissa olevia tietoja käsitellen. Raportoinnissa olen kiinnittänyt huomiota asioiden totuudenmukaiseen ilmaisuun, minkä tueksi olen löytänyt teoritietoa. Raporttiaihiotani ovat lukeneet ohjaajani ja opponentin lisäksi haastatellut ja muutamat muut ulkopuoliset henkilöt. Saamaani palautetta olen huomioinut raporttiini muokkauksia tehdessäni. Tutkimukseni aikana syntynyt aineisto säilytetään lukitussa tilassa ja ne tuhotaan viimeistään Pro gradu-tutkimukseni valmistumisen jälkeen.

7 TUTKIMUSTULOKSIA

Hain tutkimuksellani vastauksia siihen, mitä on sosiaalityöntekijän asiantuntijuus vammaispalvelujen käytännössä vammaisen henkilön valinnanvapauden tukijana ja mahdollistajana. Halusin myös tietää, miten vammaisen itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta toteutetaan tällä hetkellä ja kolmantena asiana halusin selvittää tutkimuksellani mitä sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapauden uudistuksen arvellaan tarkoittavan vammaisen osalta.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että sosiaalityöntekijöiden puheissa itsemääräämisoikeus kytkeytyy vahvasti valinnanvapauteen ja päinvastoin. Tuloksissa näkyy, että sosiaalityöntekijä tukee ja mahdollistaa sosiaalityön asiantuntijana vammaisen henkilön oikeutta valinnanvapauteen useammassa vammaisen henkilön elämässä olevassa asiassa, ei pelkästään sosiaali- ja terveystalvelujen valinnanvapautta. Näitä voivat olla esimerkiksi kaupassa ostoksiin tai päihteiden käyttöön liittyvät valinnat. Tutkimukseni tuloksissa näkyy myös, että asuinpaikalla, lähiverkostolla tai -yhteisöllä voi olla vaikutusta sen suhteen kuinka hyvin vammaisen henkilön valinnanvapaus toteutuu. Toisaalta tutkimukseni tulokset osoittavat hämmennystä siitä, eikö jo nykyinen lainsäädäntö mahdollista sosiaalipalvelujen valinnanvapauden laajentamista vammaissosiaalityön käytänteissä. Tutkimustulokseksi muodostui myös huolenaiheita valinnanvapausuudistuksessa vammaisten mielipiteiden vähäisen näkyvyyden ja vammaisten valinnanvapauden tulevaisuuden suhteen. Tutkimustuloksia ei voida yleistää ja muutoinkin tarvitaan lisätutkimusta löydöksiäni varmistamiseksi vähäisen haastatteluosanoton vuoksi. Seuraavissa luvuissa käsittelen tarkemmin haastatteluaineistosta tekemiäni löydöksiä peilaten niitä teorian tietoon.

7.1 Vammaissosiaalityön asiantuntijuutta käytännössä

Blom ja Morén (2015, 72) pohtivat, että sosiaalityön tarvetta synnyttää usein asiakas, jolle sosiaalityöntekijä suunnittelee tarvittavat panostukset samalla edustaen asiakasta, jotta asiakkaan tarpeet ja toiveet tulevat huomioiduksi. Haastateltava pohti, kuinka asiakkaan johdolla aloitetaan suunnitelmallinen työskentely asiakkaan ongelman tai haasteen äärellä, tulevaisuuden tavoitetila tavoitteena.

”...aina kun mietitään et nyt täl asiakkaal on joku ongelma tai haaste, mihin mein pitäis yhdessä etsiä ratkasua, niin asiakas on se, joka sanoo, määrittää sen ongelman tai haasteen ja sen mihin hän haluaa tulevaisuudessa, mikä on se hänen tavoitetilansa, ja meidän tehtävä on sitte pyrkiä toteuttamaan se tavoitetila, jos se on mahdollista...”

Toisaalta haastattelussa myös koettiin, että yhden asian selvittämisen sijaan tulee asiakas kohdata kokonaisuutena, unohtamatta ohjausta tulevaisuutta ajatellen, koska ohjaus ja neuvonta koetaan yhdeksi sosiaalityöntekijän tehtäväksi.

”...ei ainakaan miun työetiikka anna sitä, et mie myönnän vaan sen henkilökohtaisen avun, vaan mie haluan keskustella asiakkaan kanssa kaikki sit, et se toimii sellasena, et kartoittaa sitä tilannetta ja jos ei nyt oo mitään, ni sit antaa ohjeet, et niitä reittejä, mitä kautta lähtee menemään eteenpäin, jos jotain ilmenee.”

Seuraavassa sitaatissa sosiaalityöntekijä kuvaa vielä sitä, kuinka päätökseen liittyvät näkökulmat muotoutuvat. Tarvittaessa kollegiaalisessa pohdiskelussa sosiaalityöntekijä edustaa asiakastaan ja löydettyään ratkaisun, tukee hän asiakasta vaikeassa tilanteessa, on ratkaisu mikä tahansa.

”...kyl se sit sielt löyty, jos ei oman pohdinnan ni sitte kollegiaalisen, laajennetun pohdiskelun tuloksena...näkökulmat ja perustelut sille, et mikä ratkasu kussaki tilanteessa tuli valittua...”

Teittinen (2000, 21, 2017) pohtii, että vaikka lääketieteellisesti tai psykologisesti ajateltuna vamma on yksilölle haitta ja yhteiskunnassa leimaava tekijä, ei se kuitenkaan kerro, millaista on olla vammaisen yhteiskunnassa. Kivirauma (2015, 6) taas kiinnittää huomiota millaiset käytännöt vammaisen arkipäivässä on käytettävissä lääketieteellisen diagnoosin sijaan. Haastattelemani sosiaalityöntekijät pohtivat sosiaalityön roolina olevan vammaisen kokemusmaailman ja toisaalta syy-seuraussuhteiden näkyväksi tekeminen.

”Sosiaalityön ydin ja ymmärrys on...asiakkaan näkökulmasta, asiakkaan kokemusmaailman näkyväksi tekemistä ja just tätä kautta, sosiaalityön kautta tulee aika haasteelliseksi...”

”Nää syy-seuraussuhteet, et jotenki niitten näkyväksi tekeminen kanssa ...”

Haastattelussa korostui myös asiakkaiden tarinoista saatavan laadullisen tiedon merkitys.

”...asiakastapaukset...niistä tulee laadullista tietoa, ne on kertomuksia ja tarinoita ja meidän pitäis niiku ehkä enemmi tuoda esille...”

Vataja, Seppänen-Järvelä ja Vanhanen (2007, 366) kertovat, että liian selkeät työkäytännöt ja toimintatavat voivat olla liian rutinoituneita ja jopa luutuneita. Haastattelussa pohdittiin sosiaalihuoltolain merkitystä, kenelle siinä asiakkaan palvelutarvearvion tekeminen kuuluu eriytyneessä, yksilölähtöisessä sosiaalityön mallin mukaisesti työskennellen.

”...sosiaalihuoltolaki on ollu nyt voimassa X-aikaa ja vieläki haetaan, et mitä se tarkoittaa eri palveluissa, vaik ei se oo... mitään kummallista...kuka tahansa saa tietoonsa asiakkaan...on se erityispalveluissa tai peruspalveluissa, ni silloin lähetään sitä asiakkaan avuntarvetta arvioimaan niiku koko palveluvalikon repertuaaria hyödyntäen ja sit sieltä haetaan ne palvelut riippumatta siitä, että missä palveluissa asiakas tulee siihen palvelutarpeen arviointiin...että siin on viel pitkäks aikaa töitä.”

Toisaalta sosiaalityö nähdään haastatteluaineistossa olevan jatkuvassa aaltoliikkeessä eriytetyn ja yhdennetyn sosiaalityön osalta, mikä toisaalta ei ole merkki toimintatapojen rutinoitumisesta ja paikalleen jäämisestä.

”Joo, siin on pitkäks aikaa viel töitä...oon jutellu...erään...kanssa ja hän jakoi vähän samaa huolta, että ollaanko menossa jo liian eriyettyyn kuvioon...mut sitähän ilmeisesti sosiaalityö on ollut...tällasta aaltoliikettä, et mennää niiku siinä asiakastyössä...ensin tehään yhdennettyä eli joku työntekijä hoitaa jonkun perheen kaikki asiat ja sit se taas eriytetään ja nyt on menty aika pitälle siinä et eriytetään ja tälle ei näy vielä sellasta loppua...”

Haastatteluaineiston tulosten perusteella vammaissosiaalityön asiantuntijuuden käytäntö näyttäytyy monipuolisena. Yllätyin tutkimusraporttia kirjoittaessa, kuinka vähän vaikeavammaisuuden määrittelyn vaikeus haastatteluaineistossa näkyi, kun suhteutan sitä teoriaosan määritelmiin. Toisaalta oli ilahduttavaa havaita kuinka runsaasti asiakaslähtöistä, asiakkaan toiveet huomioivaa asiantuntijatyöskentelyä vammaissosiaalityön käytännössä haastatteluaineiston perusteella näyttää olevan. Tämä on siis päinvastainen kokemus yhteiskuntatieteiden tohtori, sosiaalityön professori Anneli Pohjolan (2017, 171) huoleen, jonka mukaan asiakaslähtöisyys on saanut väistyä asiakkaan tarpeiden hävittyä keskustelun keskiöstä markkinalogiikan ajaessa sen ohi. Se ei ainakaan vielä näytä näkyvän vammaissosiaalityön käytännössä. Suuri huoli aineistossa näytti kuitenkin kohdistuvan juuri sosiaalityön asiantuntemuksen, asiakkaiden arkikokemusten näkyväksi tekemisen osalta. Seuraavaksi käsittelen vammaisen henkilön mahdollisuuksia itsemääräämisoikeuteen ja valintoihin.

7.2 Vammaisen mahdollisuus itsemääräämisoikeuteen ja valintoihin

Seppälä (2008, 164) selostaa, että vammaissosiaalityössä vastakkain joutuvat pohdinnat riittävän ja tarvittavan hoivan sekä huolenpidon ja (kehitys)vammaisen tarve ja oikeus kehittyä omaksi itsekseen ja määrätä itseen kohdistuvista asioista. Tämä näkyy haastateltujen mukaan toisinaan tyytymättöminä asiakkaina, asiakkaan saadessa kielteisen päätöksen palveluhakemukseensa. Hallinto-oikeuden rooliksi jää ”viimeinen tuomio”, mikä vaatii asiakkaan aktiivisuutta valituksen muodossa.

”...tosi hankalaa yrittää perustella myöskii asiakkaalle, joka on tyytymätön siihe ratkasuun sillee, et se iha aidosti tulee sit ymmärretyksi ja hyväksytyksi se...kielteinen päätös...ja hallinto-oikeus viime kädessä tekee sen viimosen ratkasun...”

Toisaalta sosiaalityössä on alettu korostaa oikeusperustaisia, itseohjautuvuutta tukevia toimintamalleja (Roulstone 2009, 440). Tämä valaisee mielestäni hyvin vammaissosiaalityön problematiikkaa suhteessa asiakkaiden valintoihin/valinnanvapauteen. Asiakkaan tulee ensin saadaksesen oikeuden tiettyyn hakemaansa palveluun, täyttää vaikeavammaisuuden kriteeri. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on vammaispalvelussa selvittää, onko asiakas vaikeavammaisen. Seuraava sitaatti kuvaa, kuinka vaikeavammaisuuden selvitys alkaa.

”... ”mikä vaikeavammaisen?” Ni näihä sitä hakee, tota, jotenki ajattelee sen sitä kautta et millä...pystyykö tää ihminen toimimaan itsenäisesti ja jos ei ni miks ei?”

Roulstone (2009, 442) pohtii, että heikompiosaisten äänen kuuluviin saaminen on oikeusperustaisten palvelujen kohdalla tärkeää tulevaisuuden suunnitelmien kannalta. Haastattelussa valinnanvapauslain valmistelu sai kritiikkiä osakseen. Ensinnäkin sosiaalipuolen koettiin jääneen valinnanvapauslain valmisteluvaiheessa vähälle huomiolle.

”Elikä sosiaalipuoli on ylipäätään jääny aika vähälle tässä uudistuksessa vielä.”

Toisaalta epäilystä on sen suhteen, muuttuuko vammaisten asiakkaiden kohdalla jokin verrattuna nykytilanteeseen.

”...vaihtoehto on se, et heitä elämässä ei tapahdu mitään muutoksia, vaan valitsee niistä entisistä kuvioista ne palvelut jatkossakin. Laajeneeko heidän valinnanvapaus? Vaikeä kysymys.”

Junnilan, Whellamsin ja Hietapakan (2016, 62) mukaan asiakkaan valinnanvapaudelle ei ole sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmässä yhtä selkeää määritelmää, minkä vuoksi siihen liittyykin vääriä tulkintoja. Haastatteluaineiston pohjalta ilmeni, että itsemääräämisoikeus sisältyy valinnanvapauden käsitteeseen ja päinvastoin, eläen haastateltavien puheissa sekoittuen toisiinsa. Näin ollen en erottele niitä omiksi osioikseen. Haastatteluaineistossa vammaisen valinnanvapaus näyttäytyy useampana asiakkaan kokemusmaailmaa koskevana valintana, esimerkiksi palvelujen, kauppaostosten ja palvelun tuottamistavan suhteen.

”Pitää niiku tuntee se ympäristö myös ja tietää mitä siellä on, miten ne palvelut siellä pelaa...”

”...pääsee kauppa ja saa ite valita jonkun asian sieltä kaupasta. Oikeesti lähetää tosi pienestä liikkeelle. Tai voi valita ne vaatteet, mitä pukee päälle.”

”...se toteutuu, mut se voisi toteutua paremminkin, mutta jos aatellaan vaikk henkilökohtaisen avun palvelua...käytössä neljä palvelun tuottamistapaa, joista aidosti asiakkaalla on mahdollisuus valita, niiku itselleen ja omaan tilanteeseen sopivin palvelun tuottamismuoto...”

Junnila ja Nykänen (2016, 37) taas korostavat, että yksilön valintoja ja päätöksiä on kunnioitettava, vaikka ne olisivat hänelle haitaksi. Toisaalta esimerkiksi asennoituminen vammaisten seksuaalisuuteen on muuttunut vapaammaksi ja avoimemmaksi 1970-luvun loppupuolelta alkaen (Lagerheim 1992, 71). Seuraavat sitaatit kuvaavat tilanteita, joissa voi toisten mielestä ilmetä ristiriitoja suhteessa vammaisen terveyteen ja hyvinvointiin noudattaessa vammaisen valinnanvapautta ja millainen rooli sosiaalityöntekijällä on neuvojen suhteen.

”...itsemääräämisoikeus koskee myös sitä, et jos asiakas haluaa, vaikka ryyppätä tai se haluaa harrastaa irtoseksisuhteita tai se haluaa käyttää rahansa vaikka mihi, pelaamiseen, musiikkiin. Ni hänel on oikeus siihe ja sitä ei voi niiku määrittää kukaan muu vaikk on paljo...ympäriillä ihmisiä, ketkä paremmin tietäisi mikä hänelle on hyväksi. Mut hänellä on oikeus elää myös epäterveellisesti...”

”Joo...mein täytyy niiku antaa hänelle se mahdollisuus...neuvoa tai kertoa hänelle...että mitä ongelmia siitä tulee, et minkä verran hän haluaa sitä riskiä ottaa, esimerkiksi ryyppääkö hän joka viikonloppu vai ryyppääkö vain joka toinen viikonloppu.”

Toisaalta haastateltu kertoi, että sosiaalityöntekijä huomioi vammaisen henkilön realistiset toiveet ja tarvittaessa luo yhteistä ymmärrystä realistisen toiveen löytymiseksi, minkä mukaan työskennellään.

”...voi tulla eteen sellasia haasteita et pitää keksiä joku muu tavote, mut sitte niiku osata asiakkaan kanssa keskustella siitä et okei, se ei ainakaan täs kohtaa ehkä oo mahdollista, mut et mikä olis sellane, mikä veis sinne eteenpäin...koen, et kun se meiän etiikka on sillä tavalla kohdallaan...kuunnellaan sitä mein asiakasta, ni silloin hää saa tehdä sitä oman näköstä elämäänsä ja toteuttaa itteensä sitte sen mukaan, mite se millonki on mahdollista tai jos ei oo mahdollista, ni sitte hänen kanssa yhdessä luodaa sitä yhteistä ymmärrystä...”

Seppälä (2015) haluaa muistuttaa, että alistava, holhoava kohtelu sekä itsemääräämisen rajoittaminen voivat latistaa pystyvänkin ihmisen toimintakykyä. Haastattelussa nousi esiin tilanteita, jotka tukevat Seppälän näkemyksiä toimintakyvyn rajoittumisesta huonon kohtelun seurauksena.

”...on yritetty tehdä...tyttären toiveen mukaisia itsenäistymistoimenpiteitä tai irtaantumistoimenpiteitä, ni se ei oo toteutunu...isä on niin vahva auktoriteetti, että ei uskalla avoimesti sitte vastustaa...”

”...joutuu aika paljon tasapainoilemaan, et asiakkaan itsemääräämisoikeutta vois jollain tavalla, edes lähtee toteuttamaan, toisaalta yrittää tasapainoilla myös sen vanhemman...kanssa yhteistyössä, jottei hää vedä kaikkia luokkuja kiinni...asiakas voi kans siinä kohtaa sanoo jos...on niiku napit vastakkai...asettuu aina sen riistäjänsä puolelle, koska se on kuitenkin se, mikä on hänelle tuttu.”

”...maaseudulla kulttuuri saattaa olla semmonen, et naapurissa tiedetään paremmin asiat ku mitä itte tietää, ni se kulttuuri saattaa jollain tapaa rajoittaa...”

Junnila, Whellams ja Hietapakka (2016, 62) jatkavat, että toisaalta valinnanvapaudesta voi olla myös kyse silloin, kun yksilö voi vaikuttaa tai osallistua omaan terveyteen ja hyvinvointiin liittyvien elämäntapavalintojen tekemiseen. Haastatellut sosiaalityöntekijät pohtivat valinnanvapauteen ja itsemääräämisoikeuteen liittyviä haasteita ja keinoja tukea asiakasta haasteiden voittamiseksi ja asiakkaan voimaantumiseksi omien toiveiden osalta.

”...et jos vaikka jollaki keinolla saahaa joku palvelu...saahaa se kehitysvammane luottamaan johonki ihmiseen ja sit sitä kautta lähtee...”

”...lähettii...pienien päivätoimintatuntien kautta liikkeelle ja sit ku tulee vammalle henkilölle se kokemus...sitte vahvistuu ja voimaantuu...alkaa sitte

tuoda niitä omia mielipiteitä ja toiveita esille ja sitä kautta saahaa vähän tilannetta eteenpäin.”

Haastattelussa oli myös pohdintaa vammaisten halusta osallistua työelämään, mihin yhteiskunnan ei koeta vielä olevan valmis.

”...isompi osa vammaisista asiakkaista varmasti pystyvät enemmän osallistumaan, heidän oma toive olis iha aidosti työelämään...mut tää yhteiskunta ei oo viel siihe valmis. Valitettavasti.”

Haastatteluaineiston tulokseksi muodostui, että vammaisen tulee täyttää vaikeavammaisen kriteerin ennen kuin hänelle muodostuu ylipäättään oikeus vammaispalveluihin. Vaikeavammaisuuden pohjalta mahdollistuu joidenkin palvelujen osalta valinnanmahdollisuuksia, esimerkiksi henkilökohtaisen avun tuotantotavan valitsemisen suhteen. Toisaalta aineiston perusteella vammaissosiaalityössä valinnanvapaus merkitsee muutakin kuin palvelujen valintaa. Se merkitsee vammaisen arkipäivään ja elämäntyyliin liittyviä, hyvinkin arkipäiväisiäkin valintoja, jotka kuitenkin voivat olla vammaisen elämässä varsin merkittäviä, minkä vuoksi niitä ei voi sivuuttaa. Toisinaan vammaisen valinnoista voi olla terveydelle ja hyvinvoinnille haittaa tai hänen lähiyhteisönsä pyrkii niiden toteutumista estämään. Toisaalta vammaisilla itsellään olisi halukkuutta osallistua työelämään, mihin yhteiskunnassa ei vielä löydy valmiutta. Seuraavaksi hahmottelen valinnanvapauden osalta tulevaisuutta.

7.3 Vammaisten valinnanvapauden tulevaisuudesta

White (2009, 130) korostaa, että koska sosiaalityöntekijä toimii julkishallinnon valtuuttamana, käyttää hän julkista valtaa suhteessa asiakaskuntaan asioissa, joihin kytkeytyy taloudellista resurssinjakoa. Pohjola (2017, 174) on puolestaan kiinnittänyt huomiota siihen, että sote-uudistuksessa sosiaalinen käsitteenä on upotettu näkymättömiin hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen. Haastattelussa sosiaalityöntekijät pohtivat oman, ammatin asemaa yhteiskunnassa mahdollisesti voimaan astuvien muutosten myötä. Uhkakuviksi nousivat kumileimasimen rooli ja sosiaalityön aseman kutistuminen tai häviäminen kokonaan tai muuttuessa hyväntekeväisyydeksi, kuten ennen sosiaalityö oli.

”...mut pahimmillaa se kutistaa sosiaalityön sellaseksi et myö ollaa niitä kumileimasimia, et myö tehää rutiinisti jotain päätöstä, tälle asiakkaalle tehään tällänen näin.”

”Ja et niiku, tää soteuudistus luo miusta uhkakuvia sille, että mitä itse asiassa sosiaalityö tulevaisuudessa on tai miten se koetaan yhteiskunnassa...kun nyt puhutaan terveydestä ja hyvinvoinnista, ei puhuta enää sosiaali, sana sosiaalinen on kadonnu...Uhkakuva on kyllä se, että sosiaalityö katoaa.”

”...onks se vaa tulevaisuudessa sitä...että sitte kulkijat hakee apua, et puhutaa niiku jostain hyväntekeväisyydestä niiku ennen vanhaa.”

Tägström (2012, 28) selostaa, että laajentunut valinnanvapaus merkitsee yksilölle laajentunutta vastuuta ja vaikutusvaltaa palvelun käyttäjänä. Hänen odotetaan olevan tietoinen palvelutarjoajien tarjoamista sisällöistä. Haastateltavat pohtivat, että sosiaalityöntekijän työhön voisi kuulua vammaispalveluissa valinnanvapauden ymmärtäminen, asiakkaan puolestapuhujan ja kanssakulkijan rooli, osana asiakkaan palveluvalintoihin liittyvää prosessia.

”...kun lähetään laajentaa sitä kuvaa ni ja sit jos myö työntekijätäkään ei tunneta sitä, et pystytää niiku tukee sitä asiakasta niitten valintojen tekemisessä.”

”...edelleen meidän roolina pitäis olla se puolesta, sen asiakasryhmän puolestapuhuja, kanssakulkija ja semmonen että hyö ei jää yksin näissä vaikeissa tilanteissa ja sitten myö valitaan sieltä yhdessä asiakkaan kanssa sieltä palveluvalikosta niitä asioita mitä tähänkin asti...”

Junnila, Sinervo, Aalto ym. (2016) vakuuttelevat, että valinnanvapauden laajentamisella tavoitellaan palvelujärjestelmän uudistamista asiakkaan tarpeita vastaavaksi. Junnila ja Nykänen (2016, 61) taas toteavat, että valinnanvapauden laajentaminen nykyisen lainsäädännön puitteissa olisi mahdollista, mitä ei kuitenkaan ole vielä hallituksen tai selvityshenkilöiden toimesta nostettu esille. Myös Pohjola (2017, 173) toteaa, että valinnanvapaus olisi jo nykyisellä lainsäädännöllä mahdollista toteuttaa. Haastatellut ihmettelivät eikö nykytilanne mahdollista valinnanvapauden toteuttamista.

”...mitä esteitä sille valinnanvapaudelle on niiku nykyisin?”

”Niin, se kysymys on erittäin olennainen. Onko sille, mitä esteitä, onko ylipäättäen mitään esteitä tällä hetkellä ja ku mie nään, et sille ei oikeestaa oo.”

Junnila ja Nykänen (2016, 46) muistuttavat, että koska valinnanvapauden toteutumiseksi sosiaalipalvelujen haasteena on julkisen vallan käyttö, tulee palveluhakemuksen vastineeksi asiakkaalle tehdä viranomaispäätös, josta asiakkaalla on valitusoikeus. Haastateltava kiinnittikin tähän asiaan huomiota.

”Ensinnäkii nii kaua ku meil on tälläne lainsäädäntö ja muuta, eikä sinne tuu kummallisia muutoksia, ni näähä perustuu aina viranomaispäätökseen...”

Haastattelussa muistutettiin myös, että jo nyt vammaissosiaalityön käytännössä asiakkaan valinnanvapauden laajentamista huomioidaan.

”Nii, missä määrin sitte kukin asiakas saa toteuttaa sitä, et tuleeko meille vielä se rooli, et meidän pitää miettiä asiakaskohtaisesti, että täs on nyt tää piiri, missä se täl hetkel, hää saa valita näistä asioista ja ymmärtää laajentaa sitä piiriä ku se vahvistuu. No, tehäänhän myö nytkii sitä jossain määrin.”

Toisaalta valinnanvapauden laajentaminen ja toteutuminen huolestuttavat erityisesti niiden osalta, joille päätöksen tekeminen on ylipäättään hankalaa.

”...huolena, et kun meidän asiakkaiden on tosi vaikee joidenki päättää...Ni onks se liian iso se valinnanvapaus henkilöille kenelle se on vaikeaa ja ahdistavaaki se valinnan tekeminen? Et nää on miust vaikeita kysymyksiä.”

Kempainen (2006, 286) muistuttelee eriarvoisuuden lisääntymisen uhkan huomioon ottamisesta. Haastattelussa kiinnitettiin huomiota vammaisasiakkaiden erityisyyteen.

”Ja eikö kuitenkin meidän vammaisasiakasryhmässä tule pysymään erityistä suojaa tarvitsevat henkilöt...Et henkilöt, ketkä eivät pysty niiku puolustamaan itseään ja vaatimaan tarvitsemiaan palveluita.”

Tutkimusaineistoni toi esiin valinnanvapauden tulevaisuudesta huolta sen suhteen, kuinka heikompiosaisten ja sosiaalityön asema yhteiskunnassa valinnanvapauden laajentumisen myötä mahdollistuu. Huolta herättää se, että sosiaalityön sosiaalinen käsite on kadonnut, hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen käsitteen korostuessa. Myös valinnanvapauslain valmistelutyö sai osakseen kritiikkiä, sillä sosiaalipuoli on siinä jäänyt vähäiselle huomiolle. Haastatteluaineiston tuloksena myös pohdittiin, mikä estää nykyisten lakien turvin toteuttamasta asiakkaan valinnanvapautta. Huolta herättää erityistä tukea tarvitsevien asema valintojen suhteen. Toisaalta laajennetussa valinnanvapaudessa korostuisi yksilön oma vastuu palveluvalinnoista aiempaa enemmän. Toisaalta pohdintaa herättää myös se, millaista lisäarvoa valinnanvapausuudistus ylipäättään vammaisten arkeen toisi, kun

vammaispalveluissa vammaisen tulee ensin määrittyä vaikeavammaiseksi saadakseen oikeuden vammaispalveluissa valittaviin palveluihin. Seuraavaksi paneudun pohdintaan tuloksista ja tutkimusprosessin etenemisestä.

9 POHDINTA TUTKIMUSPROSESSISTA JA -TULOKSISTA

Tutkimusraporttini otsikoksi valikoitui lopulta ”Saako valita? Vammaisten valinnat sosiaalityön käytäntönä”, millä haluan kuvata vammaissosiaalityön asiantuntijuutta ja vammaisen henkilön valintoihin liittyvää asemaa vammaispalveluissa. Valitsemani kandidaattitutkimuksen aihe vammaissosiaalityö ja vammaisen valinnanvapaus on osoittautunut yhteiskunnallisesti ajankohtaiseksi ja merkittäväksi, käynnissä olevan sosiaali- ja terveydenhuollon eli sote-uudistuksen aikakautena, koska sosiaalihuollon valinnanvapaudesta on vähän saatavilla tietoa.

Tutkimustehtävänäni oli selvittää vammaissosiaalityön asiantuntijuutta ja vammaisen itsemääräämisoikeuden sekä valinnanvapauden toteutumista vammaispalvelujen käytännössä sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapausuudistus huomioon ottaen. Koen, että valitsemani aineistonkeruumenetelmä, teemahaastattelu ja siihen valikoitunut kohdejoukko eli vammaispalvelujen sosiaalityöntekijät olivat onnistuneita valintoja. Toisaalta myös aineiston analyysissä faktanäkökulman käyttö sekä aineiston peilaaminen teorian tietoon toimivat hyvin tutkimuskysymyksille vastauksien löytymiseksi. Parihaastatteluna toteutettu teemahaastattelu eteni luontevasti. Sosiaalityöntekijät olivat keskustelun aikana asiaan vahvasti sitoutuneita ja kiinnostuneita, vaikkei he olleet syvällisemmin perehtyneet terveys- ja sosiaalihuollon uudistukseen liittyvän valinnanvapausuudistuksen yksityiskohtiin. Teoria-aineiston käytössä jouduin käyttämään jonkin verran luovuutta ja antamaan anteeksi aineiston ikätekijöitä. Kirjallisuutta jouduin myös lainaamaan kaukolainauksella Ruotsista asti. Yhden teoksen hankin ruotsalaisen verkkoantikvariaatin kautta. Näistä ja haastateltavien tarjoiluista koostui kustannuksia noin 100 €. Tutkimusraportin kirjoittamisen viivästyminen mahdollisti lokakuussa 2017 julkaistun valinnanvapauslainsäädännön materiaaliin tutustumisen. Tutkimuksen tekoa helpotti kiinnostukseni vammaissosiaalityötä ja valinnanvapausteemaa kohtaan sekä se, että tunsin entuudestaan haastattelemani sosiaalityöntekijät.

Tutkimustuloksieni yleistettävyyttä epäilen, koska kuten tutkimukseni osoitti, asuinpaikalla on merkitystä mitä ja missä laajuudessa erilaisia palveluja vammaisille on tarjolla ja valittavissa eri kunnissa. Ja toisaalta koen, että joka tapauksessa lisätutkimusta tarvitaan löydöksieni varmistamiseksi vähäisen haastatteluosanoton vuoksi. Tutkimukseni avulla pystyin osoittamaan, että vammaispalveluissa on valinnanvapautta liittyen palveluihin,

mutta myös vammaisen arkielämään ja elämäntapavalintoihin liittyen, joilla voi olla varsin merkittäviä vaikutuksia vammaisen elämän sujumiseksi. Pystyin myös osoittamaan sen, että saadakseen oikeuden vammaispalvelujen sisältämiin valinnanmahdollisuuksiin, tulee vammaisen täyttää esimerkiksi vaikeavammaisen kriteeri. Toisaalta tutkimukseni nosti esiin, että jo nykyinen lainsäädäntö voi mahdollistaa valinnanvapauden laajentamisen vammaissosiaalityön käytänteissä esimerkiksi henkilökohtaisen avun järjestämisen suhteen. Pohdinta siitä, miksi Suomen hallitus tai selvitysmiehet eivät ole sitä vaihtoehtoa lainkaan nostaneet keskusteluun on mielestäni aiheellinen. Tutkimuksessani nousi esiin huolenaiheita liittyen vähäiseen valinnanvapauden lisäarvoon vammaisten osalta, heikompiensaisten äänen kuuluviin saamisen ja vammaissosiaalityön roolin sekä näiden kaikkien tulevaisuuden suhteen.

Eniten yllätyin siitä, kuinka vahvasti sosiaalityöntekijöiden puheissa itsemääräämisoikeus kytketty valinnanvapauteen ja päinvastoin. Toisaalta minua hämmästytti se, miten vähän aineistossa näyttäytyi vaikeavammaisuuden määrittelyn vaikeus. Tämän perusteella tulee käsitys, että valinnanvapauden toteuttaminen on mahdollista nykyisellä lainsäädännön turvin, mikäli tahtotilaa vain löytyy, koska itsemääräämisoikeus jo lainsäädännöstä löytyy. Tämä herättääkin kysymyksen haastateltavaani lainaten ”...mitä esteitä sille valinnanvapaudelle on niiku nykyisin?”. Hyvä kysymys, johon minulla ei ole tämän tutkimuksen myötä vastausta. Toisaalta, koska Suomi on ratifioinut YK:n yleissopimuksen vammaisten henkilöiden oikeuksista 2016, luulisi tahtotilaa löytyvän.

Tutkimustulosten pohjalta myös pohdin sosiaalityön asiantuntijan vastuuta ja toisaalta oikeutta puuttua vammaisen henkilön ylivelkaantumiseen ja päihteiden käytön liitännäisongelmiin tilanteissa, joissa asiakkaan valintoja ja päätöksiä kunnioitetaan, vaikka siitä on hänelle ilmeistä haittaa (Junnila & Nykänen 2016, 37) ja mistä voi seurata kasvavia kustannuspaineita yhteiskunnalle. Vaikka sosiaalityöntekijän eettistä vastuuta valintoihin liittyen ei tutkittu, pohdin, missä vaiheessa esimerkiksi edunvalvonnan järjestäminen tai vastentahtoinen hoito menevät asiakkaan oman valinnan ja päätöksen yli, tilanteessa, jossa vammaisen henkilö ei tunnista avun tarvettaan tai kun hän ei ymmärrä valintojensa merkitystä. Toisaalta sarkastisesti ajatellen, kun kunnioitetaan asiakkaan valintoja, vaikka siitä on hänelle selkeästi haittaa, varmistuu se, ettei työt ihmisten ongelmien parissa lopu ja toisaalta töitä voi syntyä lisääkin.

Tutkimustuloksissa nousi esiin myös, että sosiaalityön keskeinen käsite sosiaalinen on kadonnut. Tätä tukee käyttämäni tausta-aineisto, mukaan lukien käyttämäni valinnanvapausuudistuksen aineisto. Nyt on hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen aika. Ei puhuta tuoreimmissa aineistoissa potilaista ja asiakkaista, vaan puhutaan asiakkaista, huolimatta siitä, koskeeko asiakkuus terveyden- vai sosiaalihuollon palveluja. Vammaisuuden määritelmä muuttuu kussakin ajassa, yhteiskunnassa vallitsevien vaikuttimien ja asiayhteyksien perusteella muodostuneen poliittisen keskustelun kautta. Jäin pohtimaan tutkimustulosten pohjalta, näemmekö joskus ajan, jolloin vammaisen henkilö voi niin halutessaan hakeutua työmarkkinoille. Pohdin myös, voisiko ei vammaisen henkilön pitkäaikaistyöttömyys olla jonakin päivänä olla vammaisen henkilön kokeman työttömyyden rinnalla sosiaalisen mallin mukaista vammaisuutta.

Myös sosiaalityöntekijä, yliopiston tutkija Hannele Harjusen (2014, 306, 321) pohdinnat tutkimukseni teoriaosuudessa siitä, täyttääkö ylipaino sosiaalisen mallin mukaisen vammaisuuden kriteerin on mielenkiintoinen näkökulma. Pohdin, alammeko lähestyä uuden vammaisuuden aikakautta, mikä merkitsisi vammaisuuden määrittelyn laajenemista. Toisaalta lääketieteen tohtori, psykiatri ja sosiaalilääketieteen dosentti Ilkka Taipaleen vaatiessa mielenterveydellisten ongelmien tunnustamista yhteiskunnan aiheuttamaksi vammaisuudeksi ja huomioitavaksi osana vammaislainsäädäntöä (Karemo 2017), pohdin eikö nykyinen vammaispalvelulain 2§ huomioi sairauksista johtuvan vammaisuuden, johon ymmärtääkseni myös psyykkiset sairaudet voivat lukeutua, mikäli ne pitkäaikaisesti aiheuttavat erityistä vaikeutta suoriutua tavanomaisista arjen asioista. Edellä mainitut tilanteet herättelevät ainakin minut pohtimaan nykyistä vammaisuuden määrittelyn kattavuutta ja sen selkeyttä. Ja toisaalta, milloin alkaa aika, jolloin erilaisuus onkin tavallisuutta.

Pohdin, että edellä mainittuja asioita tulisi tutkia tarkemmin. Jatkotutkimusta voisi myös tehdä valinnanvapauden rakenteellisten esteiden näkökulmasta. Toisaalta myös valinnanvapauden eettiset kysymykset voisi olla mielenkiintoinen tarkastelukulma. Ja koska jätin tietoisesti tässä tutkimuksessa uusliberaalin julkiseen johtamiseen liittyvän New Public Management-ideologian sekä valinnanvapauden käytännön esimerkit, henkilökohtaisen budjetin ja palvelusetelin syvällisemmin käsittelemättä, voisi niistä muodostua tutkimusaiheita jatkotutkimusta/-tutkimuksia varten. Toisaalta asiakaskokemuksia valinnanvapauden toteutumisessa voisi myös tutkia.

Tätä kandidaattityön raporttia kirjoittaessa en vielä tiedä mitä loppujen lopuksi tapahtuu Suomen valinnanvapausuudistukselle ja millaisia vaikutuksia sillä voisi olla vammaisten henkilöiden valinnanvapauteen. Tärkeänä kuitenkin pidän, että keskustelu jatkuu ja laajenee myös niille alueille, joista ei vielä ole keskustelua ollut.

Kirjallisuus

Alasuutari, P. (2011). Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.

Autio, A. & Niemelä, M. (2017). Vammaisuus ja sosiaalityö. Teoksessa Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. (2017) Sosiaalityön käsikirja. Tallinna: Printon.

Blom, B. & Morén, S. (2015). Teori för socialt arbete. Studentlitteratur. Poland: Dimograf.

Grassman, E. J. (2000). "Man vet aldrig hur länge det håller!" Kronisk sjukdom och Funktionshinder från ett långsiktigt perspektiv. Teoksessa Brusén, P. & Hydén, L.-C. (red.) (2000). Ett liv som andra. Livsvillkor för personer med funktionshinder. Lund: Studentlitteratur, 182-210.

Hallituksen reformi, maakunta- ja sote-uudistus. (2017). Valinnanvapaus. 19.10.2017. <http://bit.ly/2BQEDMJ> [Luettu 4.12.2017]

Harjunen, H. (2004). Exploring obesity through the social model of disability. Teoksessa Kristiansen, K. & Traustadóttir, R. (edit.) (2004). Gender and disability research in the Nordic countries. Sweden, Lund: Studentlitteratur, 305-322.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (1995). Teemahaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2001). Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirsjärvi, S. & Remes, P. & Sajavaara, P. (1997). Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi 2010.

Hyppönen, H. (1999). Käyttäjistä muokkaajiksi: Ikääntyvien ja vammaisten henkilöiden osallistuminen kaikille sopivaan suunnitteluun. Teoksessa Nouko-Juvonen, S. (toim.) (1999). Pyörätuolitango. Näkökulmia vammaisuuteen. Helsinki: Edita Oy, 127-153.

Jonsson, P. M. (2016). Valinnanvapaus Ruotsissa. Teoksessa Junnila, M., Hietapakka, L. & Whellams, A. (toim.). (2016). Hallintoalamaisesta aktiiviseksi valitsijaksi. Valinnanvapauden muotoutuminen sote-palveluissa. Raportti 11/2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, 101-114. <http://bit.ly/2BprH0N> [Luettu 12.6.2017]

Junnila, M., Hietapakka, L. & Whellams, A. (toim.). (2016). Johdanto. Hallintoalamaisesta aktiiviseksi valitsijaksi. Valinnanvapauden muotoutuminen sote-palveluissa. Raportti 11/2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, 13-16. <http://bit.ly/2BprH0N> [Luettu 12.6.2017]

Junnila, M., & Nykänen, E. (2016). Valinnanvapaus Suomessa: 1990-luvun valtiosuosuuksien uudistuksesta Sipilän hallitukseen. Teoksessa Junnila, M., Hietapakka, L. & Whellams, A. (toim.). (2016). Hallintoalamaisesta aktiiviseksi valitsijaksi. Valinnanvapauden muotoutuminen sote-palveluissa. Raportti 11/2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, 37-61. <http://bit.ly/2BprH0N> [Luettu 12.6.2017]

Junnila, M., Sinervo, T., Aalto, A.-M., Jonsson, P. M., Hietapakka, L., Keskimäki, I., Pekurinen, M., Seppälä, Timo T., Tynkkynen, L.-K. & Whellams, A. (2016). Valinnanvapaus sosiaali- ja terveydenhuollossa - kriittiset askeleet toteuttamisessa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Päätösten tueksi 2/2016. <http://bit.ly/2BJbNeC> [Luettu 21.11.2017]

Junnila, M., & Whellams, A. (2016). Muuttuva toimintaympäristö. Teoksessa Junnilla, M., Hietapakka, L. & Whellams, A. (toim.). (2016). Hallintoalamaisesta aktiiviseksi valitsijaksi. Valinnanvapauden muotoutuminen sote-palveluissa. Raportti 11/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, 18-25. <http://bit.ly/2BprH0N> [Luettu 12.6.2017]

Junnila, M., Whellams, A. & Hietapakka, L. (2016). Valinnanvapaus tässä tutkimuksessa. Teoksessa Junnilla, M., Hietapakka, L. & Whellams, A. (toim.). (2016). Hallintoalamaisesta aktiiviseksi valitsijaksi. Valinnanvapauden muotoutuminen sote-palveluissa. Raportti 11/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, 62-67. <http://bit.ly/2BprH0N> [Luettu 12.6.2017]

Karemo, T. (2017). Iikka Taipale, mistä psykiatri tietää olevansa itse hoidon tarpeessa? 15.12.2017. KulttuuriCocktail. Yle kulttuuri. <http://bit.ly/2BIFkoT> [Kuunneltu 15.12.2017]

Kempainen, T. (2017). Sosiaalityöntekijät 2015. Teoksessa Vuorensyrjä, M., Borgman, M., Kempainen, T., Mäntysaari, M. & Pohjola, A. (2006). Sosiaalialan osaajat 2015. Sosiaalialan osaamis-, työvoima- ja koulutustarpeiden ennakointihanke (SOTENNA): loppuraportti. Sosiaalityön julkaisusarja 4. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä: Tampereen yliopistopaino, 230-284. <http://bit.ly/2BcYTEq> [Luettu 9.5.2017]

Kivirauma, J. (2015). Johdanto. Teoksessa Kivirauma, J. (toim.) (2015). Vammaisten elämä & elämäkertä: tulkintoja vammaisuudesta 1900-luvun Suomessa. Riika: InPrint, 6-16.

Konttinen, J.-P., Könkkölä, K. & Saraste, H. (toim.) (2007). Suo, kuokka ja Jari. Vammaisten oikeuksia raivaamassa Jari Korpi. Vammaisten ihmisoikeuskeskus -VIKE. Julkaisu no 1. Vaasa: Arkmedia Oy.

Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977. Lainsäädäntö. 23.6.1977/519. Finlex. <http://bit.ly/2zbRJhS> [Luettu 4.12.2017]

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000. Lainsäädäntö. 22.9.2000/812. Finlex. <http://bit.ly/2kvQvd6> [Luettu 4.12.2017]

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 1987/380. Lainsäädäntö. 3.4.1987/380. Finlex. <http://bit.ly/2DIm3dB> [Luettu 29.11.2017]

Lagerheim, B. (1989). Tervettä puhetta lapsen vammaisuudesta. Elämäkoulussa. Juva: WSOY:n graafiset laitokset.

Leppälä H. (2014). Vammaisuus hyvinvointivaltiossa. Invalideiksi, vajaamielisiksi ja kehitysvammaisiksi määriteltyjen kansalaisasema suomalaisessa vammaispolitiikassa 1940-luvun taitteesta vuoteen 1987. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C osa 394. Turku: Painosalama Oy.

Määttä, K. (2014). Kandidaattitutkielma. – mikä se on ja miten se voidaan tehdä. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Pohjola, A. (2017). SOTE-uudistus muuttuvan yhteiskuntapolitiikan puristuksessa. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti. No 2, 171-175. <http://bit.ly/2Bba68C> [Luettu 28.11.2017]

Rannisto, P.-H. & Tienhaara, P. (toim.) (2016). Johdanto – julkiset sote-palvelut markkinoilla. Teoksessa Sote-palvelut markkinoilla. Tavoitteita, toiveita ja ristiriitoja. Tampere: University press, 9-28. <http://bit.ly/2BqOw4o> [Luettu 10.12.2017]

Roulstone, A. (2014). Disability and Social Policy. Teoksessa Bochel, H. & Daly, G. (edit.) (2014). Social Policy. Third Edition. Great Britain, Padstow, Cornwall: TJ International Ltd, 425-448.

Savtchenko, V., Suikkanen, A. & Linnakangas, R. (2010). Vammaiset ja pitkäaikaissairaat Suomen maakunnissa: prevalenssi, työllisyys, tulot ja koulutus. Artikkel. Yhteiskuntapolitiikka. No 1, 67-81. <http://bit.ly/2ktWNd8> [Luettu 28.11.2017]

Seppälä, H. (2008). Häiriöiden hallinnasta toimintakyvyn tukemiseen – pohdintaa kehitysvammaisten psyykkisen hyvinvoinnin edistämisestä. Teoksessa Punamäki, R.-L., Nieminen, P. & Kiviaho, M. (toim.) (2008). Mieli ja terveys: ilon ja muutoksen psykologiaa. Psykologian laitos. Tampereen yliopisto. Tampere: Juvenes-Print, Tampereen yliopistopaino Oy, 163-175.

Seppälä, H. (2015). Kehitysvammaisen henkilön toimintakyvyn arviointi. Päivitetty 29.7.2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). (2015). Vammaispalvelujen käsikirja. Palvelujen järjestämisen tueksi. Palvelutarpeen arviointi. <http://bit.ly/2BbEFes> [Luettu 29.11.2017]

Sipilä, A. (2011). Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet – tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Publications of the University of Eastern Finland. Kuopio. Joensuu: Korpiljyvä Oy. <http://bit.ly/2Bp9kZP> [Luettu 12.12.2017]

Sipilä, J. & Anttonen, A. (2016). Universalismi ja sen vaihtoehdot. Teoksessa Törrönen, M., Hänninen, K., Jouttimäki, P., Lehto-Lunden, T., Salovaara, P. & Veistilä, M. (2016) Vastavuoroinen sosiaalityö. Tallinna: Tallinna Raamatutrukikoja OÜ, 57-74.

Somerkiivi, Pirjo (2000). ”Olen verkonsilmässä kala”. Vammaisuus, kuntoutuminen ja selviytyminen sosiaalisen tuen verkostoissa. Väitöskirja. Kuopion yliopisto. Sosiaalityö ja sosiaalisen tuen tutkimuskeskus. Helsinki: Valopaino Oy.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Lainsäädäntö. 30.12.2014. Finlex. <http://bit.ly/2BS3O1k> [Luettu 20.11.2017]

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira) (2016). Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa. Selvityksiä 1:2013. Helsinki. <http://bit.ly/2BdImA7> [Luettu 14.6.2017]

Suikkanen, A. (1999). Vammaisuuden kysymys ja Michael Oliverin tulkintatapa. Teoksessa Nouko-Juvonen, S. (toim.) (1999). Pyörätuolitango – näkökulmia vammaisuuteen. Helsinki: Edita Oy.

Suomen perustuslaki 1999/731. Lainsäädäntö. 11.6.1999/731. Finlex. <http://bit.ly/2BpJTHI> [Luettu 29.11.2017]

Teittinen, A. (2000). Miten tutkia vammaisuutta yhteiskunnallisena kysymyksenä? Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 65/2000. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Teittinen, A. (2017). Vammaisuus yhteiskunnallisena ja poliittisena kysymyksenä. 18.5.2017. Artikkel. Poliitikasta. Ajankohtainen ja ajaton tiedeverkkolehti. <http://bit.ly/2BHYDyE> [Luettu 28.11.2017]

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). (2015). Vaikeavammaisuuden arviointi. Vammaispalvelujen käsikirja. Palvelujen järjestämisen tueksi. Päivitetty 29.7.2015. <http://bit.ly/2BUG8cM> [Luettu 29.11.2017]

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). (2017). Vaikeavammaisuuden määrittely. Päivitetty 2.10.2017. Vammaispalvelujen käsikirja. Laki ja oikeuskäytäntö. <http://bit.ly/2kwd2q9> [Luettu 29.11.2017]

Tägström, J. (red.) (2012). Trender i funktionshinderpolitiken i Norden. Nordiska Handikappolitiska Rådet/ Nordens Välfärdscenter. Sverige, Stockholm: <http://bit.ly/2kv8mAQ> [Luettu 20.11.2017]

Varantola, K., Launis, V., Helin, M., Spoo, S. K. & Jäppinen, S. (toim.) (2012). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan toimintaohje 2012. Helsinki. <http://bit.ly/2kvoItg> [Luettu 24.11.2017]

Vataja, K., Seppänen-Järvelä, R. & Vanhanen, T. (2007). Sosiaalitoimisto työympäristönä. Sosiaalitoimistojen tarkastelua työyhteisöjen ja työn organisoimisen näkökulmasta. Artikkelit. Yhteiskuntapolitiikka. No 4, 357-370. <http://bit.ly/2kRSDLG> [Luettu 8.5.2017]

Vesala, H. T. (2010). Hameennappi ja haalari. Tutkimus puhumattoman, vaikeasti kehitysvammaisen naisen itsemääräämisestä ja valinnanmahdollisuuksista. Teoksessa Teittinen, A. (toim.) (2010). Pois laitoksista! Vammaiset ja hoivan politiikka. Helsinki: Hakapaino, 123-161.

Whellams, A. & Junnila, M. (2016). Valinnavapaus Englannin sosiaali- ja terveydenhuollossa. Teoksessa Junnila, M., Hietapakka, L. & Whellams, A. (toim.). (2016). Hallintoalamaisesta aktiiviseksi valitsijaksi. Valinnanvapauden muotoutuminen sote-palveluissa. Raportti 11/2016. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, 78-100. <http://bit.ly/2BprH0N> [Luettu 12.6.2017]

White, V. (2009). Quiet challenges? Professional practice in modernized social work. Teoksessa Harris, J. & White, V. (edit.) (2009). Modernising social work. Critical considerations. Great Britain: The Policy Press.

LIITTEET

Liite 1 Teemahaastattelun runko/ teemat

- sosiaalityöntekijöitä koskevat taustakysymykset (koulutustausta, työhistoria, erityisosaaminen)
- sosiaalityöntekijän asiantuntijuus (sosiaalityö, sosiaalityön professio, sosiaalityöntekijän asiantuntijuuden haasteet ja mahdollisuudet)
- vaikeavammaisuuden merkitys sosiaalityössä (vammaisuuden ja vaikeavammaisuuden ero, haasteet ja mahdollisuudet)
- sosiaalityöntekijä vammaisen itsemääräämisoikeuden ja valinnanvapauden tukijana ja mahdollistajana (itsemääräämisoikeuden huomiointi sosiaalityössä, valinnanvapauden toteutuminen, itsemääräämisoikeuden ja valinnanvapauden haasteet ja mahdollisuudet)
- sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapausuudistus; vammaisen itsemääräämisoikeus ja valinnanvapaus tulevaisuudessa (sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde, itsemääräämisoikeuden ja valinnanvapauden haasteet ja mahdollisuudet)

Liite 2 Kutsu tutkimushaastatteluun

Arvoisa XXX vammaissosiaalityössä työskentelevä **sosiaalityön asiantuntija,**

Teen **kandidaattityötä** teemalla ”**sosiaalityö ja vammaisen valinnanvapaus**”. Tutkimuksella selvitän

- mitä on sosiaalityöntekijän asiantuntijuus vammaispalveluissa vammaisen henkilön valinnanvapauden tukijana ja mahdollistajana
- miten vammaisen itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta toteutetaan tällä hetkellä
- mitä sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapauden uudistuksen arvellaan tarkoittavan vammaisen osalta.

Kutsun sinut vammaissosiaalityön asiantuntijana mukaan **noin 1,5-2 tuntia kestävään tutkimushaastatteluun**, koska sinulla on paljon arvokkaita näkemyksiä ja tietoa vammaisten valinnanvapauteen liittyen. Haastatteluun osallistuvan tulee olla **sosiaalityöntekijän pätevyyden omaava**. Haastattelu **toteutetaan 3-4 henkilön ryhmässä**, keskustellen aiheeseen liittyvistä teemoista. Tutkimus toteutetaan ehdotonta luottamuksellisuutta noudattaen. Aineisto kerätään äänitallenteeksi sekä muistiinpanoiksi, jotka säilytetään lukitussa tilassa.

Ehdotan haastatteluajankohdaksi 11.-13.9.2017 päiviä, siten miten se kyseisten päivien aikana parhaiten ryhmään osallistuville käy. Haastattelu toteutetaan mahdollisuuksien mukaan XXX. **Haastatteluun ilmoittautumiset tehdään minulle viimeistään 6.9.2017.**

Tarkemman ajankohdan ja paikan ilmoitan myöhemmin. Haastatteluun osallistuvalla tarjoan kahvin/teen/mehun kera itse tekemääni kaurajäätelöä. Tästä syystä ilmoita myös tarvittaessa mahdollinen erityisruokavalio.

Ilmoittautumiset ja lisätiedot:

Minna Kivimäki
Sosionomi (AMK)
Sosiaalityön aineopiskelija
Jyväskylän yliopiston avoin yliopisto
yhteystiedot

Liite 3 Suostumuslomake sosiaalityöntekijöille

Sosiaalityön aineopintojen kandidaattityö – Minna Kivimäki, Sosionomi (AMK)

SOSIAALITYÖ JA VAMMAISEN VALINNANVAPAUS - vammaissosiaalityön merkitystä vammaisen valinnanvapauden mahdollistajana jäsentämässä

Minulle on kerrottu, että tutkimuksen tarkoituksena on selvittää,

- mitä on sosiaalityöntekijän asiantuntijuus vammaispalveluissa vammaisen henkilön valinnanvapauden tukijana ja mahdollistajana
- miten vammaisen itsemääräämisoikeutta ja valinnanvapautta toteutetaan tällä hetkellä
- mitä sosiaali- ja terveydenhuollon valinnanvapauden uudistuksen arvellaan tarkoittavan vammaisen osalta.

Tutkimusta varten kerätään äänitallennettua haastatteluaineistoa. Kaikki äänitallennukset toteutetaan ennalta sovitusti ja niistä on mahdollista kieltäytyä.

Suostumus

Suostun, että ryhmäteemahaastattelu voidaan tallentaa ja sen sisältöä hyödyntää tutkimustarkoitukseen.

Minulle on luvattu, että

- Keskusteluissa esille tulleet asiat raportoidaan tutkimusjulkaisussa tavalla, jossa yksittäisiä henkilöitä tai muita yksilöityjä tietoja ei voi tunnistaa.
- Äänitallenteet kirjataan teksteiksi ja siinä yhteydessä keskusteluissa esiintyvät tunnistetiedot poistetaan.
- Tekstit arkistoidaan tieteellisen tutkimuksen käyttöön ja äänitallenteet hävitetään tutkimuksen viimeistään yhteiskuntatieteiden maisterin tutkintoon kuuluvan gradutyön valmistuttua.

Paikka ja päivä _____

Suostumuksen antajan allekirjoitus ja nimen selvennys

_____

Suostumuksen vastaanottajan allekirjoitus ja nimen selvennys

_____

Suostumuksen vastaanottaja ja lisätietoja tutkimuksesta antaa:
Minna Kivimäki Sosionomi (AMK), sosiaalityön aineopiskelija
Yhteystiedot

Tämän sopimuksen alkuperäiskappale jää tutkijalle ja kopio sopimuksesta toimitetaan allekirjoittaneelle.